

## სემინარი #1

### რუსთველის მსოფლმხედველობა და შუასაუკუნეების რელიგიურ-ფილოსოფიური აზრის პროცესი

ქართული აზროვნების ხასიათი რუსთველის წინააღმდეგობრივ ხანაში XII საუკუნეში საქართველოში წინა აღმოსავლეთის და მთელი ქრისტიანული სამყაროს ერთ-ერთი ძლიერი სახელმწიფო იყო. საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ დაწინაურებას არ ჩამორჩენია ქართული კულტურაც.

ქართულმა საზოგადოებრივმა აზრმა, რომელსაც მთელი შუასაუკუნეების მანძილზე მჭიდრო კონტაქტი ჰქონდა ბიზანტიასთან, VII საუკუნის დასაწყისიდან მკვეთრად აიღო ორიენტაცია ქრისტიანულ ევროპასა და კერძოდ დიოფიზიტურ ბიზანტიასზე. ამ დღიდან მოკიდებული ქართული აზროვნება ცდილობს შემოქმედებითად აითვისოს და საკუთარ ეროვნულ ასპექტში გარდატეხოს ბიზანტიური კულტურა. საუკუნეების ინტენსიურმა შრომამ შედეგი გამოიღო: ქართულმა მწერლობამ XII საუკუნის დასაწყისისათვის თითქმის სრულყოფილად აითვისა ბიზანტიური ლიტერატურა და ქართული სიტყვა ბიზანტიური აზროვნების წინა ხაზზე გაიყვანა (183, გვ. 92-108).

ქართული ეკლესიისა და კულტურის მკვეთრ გადახრას ბიზანტიისაკენ ტონი მისცა კირიონ ქართლის კათალიკოსმა. კირიონმა VII საუკუნის დამდეგს ქართული ეკლესია საბოლოოდ გამიჯნა მონოფიზიტური აღმოსავლეთისაგან. ამით ქართული ეკლესია ეროვნულ გზაზე დადგა და ამავე დროს ევროპული გზით განვითარდა და მკვეთრად დაუახლოვდა ბიზანტიურ კულტურას.

ბიზანტიურ კულტურაზე ორიენტაციას ქართველი მოაზროვნეები არასოდეს მიუყვანია ბერძნულ-ბიზანტიურის მორჩილებამდე. ქართველი მოღვაწეები ცდილობდნენ, რომ ქართული სარწმუნოება და კულტურა კი არ აეფთქვიფათ ბერძნულში, არამედ მის გვერდში ამოეყენებინათ. ამიტომაც ქართული მწერლობის მიმართებას ბიზანტიურთან იმთავითვე თან ახლდა ბერძნებთან ეკლესიურ-კულტურული დაპირისპირება. ქართველები ვერ ურიგდებოდნენ ბერძნების მედიდურობას და სარწმუნოებრივ ქედმაღლობას. ამიტომ იყო, რომ ჯერ კიდევ VIII საუკუნის II ნახევარში იოანე საბანისძე წერდა: "არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოებაი ესე ღმრთისა მიერი მოიპოვეს, არამედ ჩუენცა, შორიელთა ამათ მკვიდრთა... აჰა ესერა ქართლისაგა მკვიდრთა აქუს სარწმუნოებაი და წოდებულ არს დედად წმიდათა" (448, გვ. 51). ამ სიტყვებში, გარდა მათი პირდაპირი აზრისა – ბერძნული სარწმუნოების

თანამოწიარობის პრეტენზიისა – დაპირისპირებაა ბერძნულ კულტურასთან. ამ იდეის პირაპირი განვითარება ჩანს X საუკუნის ქართველი ჰიმნოგრაფის, იოანე ზოსიმეს "ქებაი... ქართულისა ენისაი"-ში. იოანე ზოსიმეს აზრით, ქართული ენა არა მხოლოდ თანასწორია ბერძნულისა ("არიან ორნი დანი"), არამედ მას უპირატესობაც კი ენიჭება, "რამეთუ ყოველი საიდუმლოი ამას ენასა შინა დამარხულ არს" და ქრისტეს მეორედ მოსვლისას ამ ენაზე მოხდება განკითხვა: "დამარხულ არს ენაი ქართული დღედმდე მეორედ მოსვლისა მესიისა საწამებელად, რაითა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა" (410, გვ. 457)

VIII-X საუკუნეების ქართულ ლიტერატურას ერთი უმთავრესი ტენდენცია ასაზრდოებს: შეტოლება დიდ ბიზანტიურ მწერლობასთან. ამ პერიოდში დამუშავებული ლიტერატურული ძეგლები იმდენადაა გამსჭვალული ეროვნული-ქართული ხასიათითა და სულით, რომ კორნელი კეკელიძემ ამ ხანას ჩვენი მწერლობის ეროვნული ხანა უწოდა (80, გვ. 51). მაგრამ ქართული კულტურის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ეროვნულ მიმართულებას ჩვენი ლიტერატურა და ეკლესია სექტანტობამდე და კარდახშულობამდე არ მიუყვანია. იმისათვის, რომ სამოღვაწეო წესი განეწესებინა თავისი მოწაფეებისათვის, გრიგოლ ხანძთელმა იერუსალიმის ტიპოსი ჩამოატანინა და იმის საფუძველზე ააგო საკუთარი ტიპიკონი. რომ ახლოს გასცნობოდა ბიზანტიური ეკლესიის სტრუქტურას, გრიგოლ ხანძთელი საბა იშნელთან ერთად საბერძნეთში სამოგზაუროდ წავიდა. ტაო-კლარჯეთის სალიტერატურო წრის წარმომადგენლები, გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეები, საზღვარგარეთის კულტურულ ცენტრებში მიდიოდნენ სამოღვაწეოდ და იქიდან ემსახურებოდნენ ქართულ კულტურას. ტაო-კლარჯეთის მოღვაწეთა შემოქმედებითი ენერგია იმდენად გაიზარდა, რომ იგი გასცდა საქართველოს საზღვრებს, საკუთრივ საბერძნეთში შეიჭრა და ახალი ცენტრი შექმნა ათონის ივერიის მონასტრის სახით (183, გვ. 99-100).

ათონის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულმა სკოლამ გააგრძელა ის ხაზი ქართული მწერლობის ეროვნული ხანისა, რომელიც ბიზანტიურ მწერლობასთან კულტურულ მეტოქეობაში მდგომარეობდა. ამ იდეით შთაგონებული ქართველები მოხვდნენ რა ბიზანტიური სახელმწიფოს და ეკლესიის ცენტრში, ათონის მთაზე, საღვთო შურით დაეწაფნენ ბერძნულ მწერლობას. დიდი ქართველი მოღვაწეები დღითი დღე რწმუნდებოდნენ, რომ ბიზანტიური მწერლობა ამოუწურავია, რომ ქართველთა ქვეყანა ბიზანტიასთან შედარებით წიგნებით ღარიბია. უფრო მეტიც, ათონელმა ქართველებმა იმთავითვე შენიშნეს, რომ ბიზანტიურმა საეკლესიო პრაქტიკამ გაუსწრო ქართულ ეკლესიას: ნათელი ხდება, რომ ქართული ქრისტიანული ეკლესიის პრაქტიკაში

არსებულ თავისებურებებს მსოფლიო ორთოდოქსული ქრისტიანული ეკლესია ახსნიდა არა ქართული მწერლობისა და ეკლესიის მაღალი დონით, არამედ მისი ჩამორჩენილობით მოწინავე ქრისტიანულ სამყაროსთან, ბიზანტიის ეკლესიასთან შედარებით. ბიზანტიის კულტურასთან და ლიტერატურასთან მეტოქეობის სურვილი მოითხოვდა ქართული ლიტერატურის ხარვეზების ამოვსებას და ათონის ლიტერატურულმა წრემაც ახალი კუთხით წარმართა მუშაობა. ქართველები შეეცადნენ უმოკლეს ვადაში ამოეწურათ ბიზანტიური ლიტერატურა, ეთარგმნათ ქართულად ყველაფერი, რაც მანამდე ქართულ ენაზე არ არსებობდა. მთარგმნელობითმა მუშაობამ დიდი ეროვნული მნიშვნელობა შეიძინა. პრეტენზია მსოფლიო ქრისტიანული ლიტერატურის სათავეში მოქცევისა დიდი ბიზანტიური ლიტერატურის საფუძვლიანად ათვისებას მოითხოვდა და ქართველი მოღვაწეებიც დაუცხრომელი შთაგონებით აგრძელებდნენ ერთმანეთის საქმიანობას, შთამომავლობიდან შთამომავლობას გადასცემდნენ ამ ინტერესს. ათონის ლიტერატურული სკოლის ტრადიცია და პრინციპები ჩვენში გაგრძელდა და განვითარდა. ათონელთა საქმიანობა მალე განახლდა და დაწინაურდა შავ მთაზე. ეფრემ მცირემ იმემკვიდრა ათონელების ლიტერატურული გამოცდილება და იგი ახალ დონეზე აამაღლა. ეფრემ მცირის საქმიანობა საქართველოში შემოიტანეს და განავითარეს არსენ იყალთოელმა და იოანე პეტრიწმა. ექვთიმე ათონელის, გიორგი ათონელის, ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელის, იოანე პეტრიწის და სხვა მათი თანამედროვეების საქმიანობამ XII საუკუნის შუა წლებისათვის ბოლომდე მიიყვანა ეს შთაგონება: ქართულ ენაზე გადმოტანილ იქნა თითქმის ყველაფერი მნიშვნელოვანი და თანამედროვე, რაც ბიზანტიურ მწერლობაში არსებობდა. ქართველ მთარგმნელ-შემოქმედთა მრავალსაუკუნოვან მოღვაწეობაში შერწყმული იყო ყველა საუკეთესო პრინციპი, რომელიც ემსახურებოდა ქართველი ერის კულტურულ აღმავლობასა და მის მსოფლიო ასპარეზზე გამოყვანას. ქართული აზრი დიდხანს ემზადებოდა კაცობრიობის აზროვნების განვითარებაში თავისი სიტყვის სათქმელად, ამ პროცესში ჩანს ის ერთიანი, დაძაბული, მიზანდასახული განვითარების კულტურული ხაზი, რომელიც საუკუნეებს მოიცავს, დაწყებული კირიონ ქართლის კათალიკოსით და დამთავრებული იოანე პეტრიწით. ამ დაუღალავ მოღვაწეობას ორი პროგრესული იდეა ასაზრდოვებდა: მსოფლიოს მოწინავე ქრისტიანული კულტურის სრულყოფილი ათვისება და მოწინავე მეზობელ ხალხებთან კულტურული მეტოქეობა.

XI საუკუნისათვის ქართულ აზროვნებაში უკვე იგივე პრობლემები იჩინს თავს, რაც იმდროინდელ ბიზანტიურ ლიტერატურასა და

ფილოსოფიაში დგას. XI საუკუნის ბიზანტიური ლიტერატურის სიახლე აგიოგრაფიულ მწერლობაში მეტაფრასული სტილის გაბატონება იყო. მეტაფრასულ მიმდინარეობას საფუძველი ჩაუყარა 982 წელს სვიმეონ ლოღოთეთმა, ხოლო გააგრძელა იგი 1081 წელს იოანე ქსიფილინოსმა. ეს სიახლე ბიზანტიური მწერლობისა ცნობილი და გადმოტანილი იყო ქართულ ენაზე XI საუკუნეშივე. ჯერ კიდევ XI საუკუნის დასაწყისში თარგმნა ექვთიმე ათონელმა სვიმეონ ლოღოთეთის და სხვა მეტაფრასტთა ცხრა ნაწარმოები (80, გვ. 207-208); ხოლო ეფრემ მცირემ XI საუკუნის მეორე ნახევარში გააგრძელა მეტაფრასული საკითხავების თარგმნა და თან საისტორიო ხასიათის ორიგინალური თხზულება დაწერა სვიმეონის მოღვაწეობაზე - "მოსახსენებელი მცირე სვიმეონისათვის ლოღოთეთისა და თხრობაი მიზეზთა ამათ საკითხავთა თარგმანისათა".

უფრო მნიშვნელოვანი მაინც ის იყო, რომ XI საუკუნის II ნახევარში ქართველების თვალწინ ხდებოდა ბიზანტიური ფილოსოფიის განვითარება ახალი, პროგრესული გზით და ქართველები უზიარნენ ბიზანტიური ფილოსოფიის ამ ახალ სიტყვას, ქართულ ენაზე გადმოიტანეს და ქართულად გააგრძელეს ეს აზროვნება. უახლესი სიტყვა ბიზანტიურ ფილოსოფიაში იყო კონსტანტინე მონომახის მიერ 1044-47 წლებში დაარსებულ მანგანის აკადემიაში განვითარებული ახალი აზროვნება, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარეს მიქაელ ფსელოსმა (1018-1078) და იოანე იტალოსმა (XI ს.). ეს სკოლა, რომელიც ბერძენთა რენესანსის კერად გადაიქცა, არა ერთ და ორ ქართველს იწყნარებდა თავის კედლებში~ (80, გვ. 82). მიქაელ ფსელოსის აზრები ქართულ ენაზე ჩნდება XII საუკუნის პირველ ნახევარშივე. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს შემდეგი გარემოებანი: ქართულ ენაზე დაცულია მიქაელ ფსელოსის ტრაქტატი "პირმშოსათვის" (107, გვ. 80-84; 159, გვ. 260-263), რომლის ბერძნული დედანი ჯერჯერობით მიგნებული არ არის. ქართულ თარგმანებში დაცულია, აგრეთვე, ფსელოსის თხზულება *დღესასწაულოთა შესახებ* (158, გვ. 259-260; 159, გვ. 5-6; ტექსტი - 159, გვ. 241-259). ფსელოსის სახელით ქართულ ხელნაწერებში შემონახულია კიდევ ერთი ტრაქტატი - "განმარტებანი საეკლესიოთა წესთა, მოქმედებათა და ნივთთა" (86, გვ. 101; 158, გვ. 259).

თანახმად ქართულ ფილოლოგიაში გავრცელებული თვალსაზრისისა, მანგანის აკადემიაში აღიზარდნენ XII საუკუნის I ნახევრის ქართული ფილოსოფიური აზროვნების ორი დიდი წარმომადგენელი: იოანე პეტრიწი და არსენ იყალთოელი (80, გვ. 82). უფრო მეტიც, იოანე იტალოსის ერთ-ერთ უერთგულეს მოწაფედ თვლიან იოანე პეტრიწს, რომელმაც ქართულ ენაზე ორიგინალურ ფილოსოფიურ ნაშრომებში განავითარა თავისი მასწავლებლის, იოანე იტალოსის მოძღვრება (287,

გვ. 341). ჩვენამდე მოღწეულია იოანე იტალოზის ერთი წერილი (ტრაქტატი 64 – იხ. 96, გვ. 149-143), მიწერილი ქართველი ("აბაზგი") გრამატიკოსისადმი, როგორც ფიქრობენ, იოანე პეტრიწისადმი. წერილი გრამატიკულ-ლოგიკური ხასიათისაა: მასში წარმოდგენილია მოძღვრება მეტყველების ნაწილებზე. აქ დასმული საკითხების შეჯერებით იოანე პეტრიწის შეხედულებებთან ფიქრობენ, რომ ამ წერილის ადრესატი იოანე პეტრიწია (96, გვ.123-148). თუ როგორ აფასებდა იოანე იტალოზი თავის ქართველ ადრესატს იქიდან ჩანს, რომ ეს უკანასკნელი ბერძენი ფილოსოფოსის სიტყვით, ყოფილა მისი უახლოესი თანამოაზრე და მეგობარი და მას შემდეგაც კი არ უღალატია მისთვის, რაც მის მოძღვარს დევნა დაუწყეს. იოანე იტალოზი ქართველ გრამატიკოსს უპირისპირებს იმ ცრუ მეცნიერებს, რომლებიც ჭეშმარიტებისაგან შორს არიან.

ეს ახალი, პროგრესული მოძრაობა ბიზანტიურ აზროვნებაში, "ფილოსოფიური რენესანსი", XI საუკუნის დასასრულისათვის ბიზანტიის კეისართა რეაქციული პოლიტიკისა და კონსერვატორული საეკლესიო წრეების მიერ ჩახშობილ იქნა. 1083 წელს იოანე იტალოზი გაასამართლეს და შეაჩვენეს. საქართველოში ქართულ ენაზე გაგრძელდა მანგანის აკადემიის ქართველ სტუდენტთა მოღვაწობა. ყოველ შემთხვევაში XII საუკუნის დასაწყისში, 1106 წელს, გელათში დაარსდა საღვთისმეტყველო სკოლა – აკადემია, რომელშიც გაგრძელდა არსენ იყალთოელის საღვთისმეტყველო- მთარგმნელობითი სტილი და რომლის შემდგომ განვითარებას და ზენიტს წარმოადგენს იოანე პეტრიწი. მეორე გზა, რომლითაც ქართული კულტურა შუა საუკუნეების პროგრესული აზროვნებისაკენ ისწრაფოდა, იყო არაბული ფილოსოფია. არაბული კულტურის ის საერთო აყვავება და პროგრესი, რომელიც მუსლიმანური რენესანსის სახელითაა ცნობილი, XII ს-ის საქართველოსათვის უცნობი არ ყოფილა. არაბულმა ფილოსოფიამ ღრმად და გაბედულად დაამუშავა არისტოტელიზმის უდიდესი პრობლემები და მისგან გარკვეული დასკვნები გააკეთა. ამ თვალსაზრისით იგი მაღლა დგას შუასაუკუნეების ევროპულ აზროვნებაზე. აღიარებულია, რომ შუასაუკუნეების არაბულმა ფილოსოფიამ დიდი როლი შეასრულა ევროპული აზროვნების განვითარებაში. არაბულ ფილოსოფიაზე დაყრდნობით შეირყა შუასაუკუნეების დოგმატიკა და მომზადდა ნიადაგი ევროპაში რენესანსის ეპოქის ფილოსოფიისათვის.

VII საუკუნის ბოლოდან საქართველოს კონტაქტი არაბულ სამყაროსთან თანდათანობით მტკიცდება. თბილისში საუკუნეების მანძილზე იჯდა არაბთა ამირა, რომელმაც თავისი უფლებები 1122 წლამდე შეინარჩუნა. თუმცა ქართველი ხალხი არაბებში უპირველეს ყოვლისა დამპყრობლებს ხედავდა, მაგრამ ხუთსაუკუნოვანი მჭიდრო

პოლიტიკურ-ეკონომიკური კონტაქტი არაბულ სამყაროსთან იმის პირობაა, რომ მუსლიმანურ "რენესანსს" ქართველთათვის შეუმჩნევლად არ ჩაუვლია. ჩვენამდე მოღწეული ცნობები ქართულ-არაბულ ლიტერატურულ ურთიერთობებზე ძირითადად ქრისტიანული ლიტერატურის ფარგლებში რჩება: არაბულიდან თარგმნილად ითვლება ბალავარიანის ქართული რედაქციები; არაბული "ალ-ბუსტანიდან" უნდა მომდინარეობდეს იოანე მოსხის *სამოთხის* ქართული რედაქცია; არაბული ენიდან თარგმნილადაა მიჩნეული "მიქელ საბაწმიდელის მარტვილობის" ქართული მაღალმხატვრული ძეგლი; არაბულიდანაა თარგმნილი ანტიოქე სტრატეგის "წარტყუნვა იერუსალიმისაი" (256ა); არაბული ენიდან თარგმნილად ითვლება *მარტვილობანი*: რომანოზ ახლისა, პანსოფი ალექსანდრიელისა, საბაწმიდელ მამათა, "ცხოვრება იოანე ურჰაელისა" და სხვა (80, გვ. 58). არაბული ენიდან უნდა იყოს თარგმნილი ან გადმოკეთებული XII ს. ხელნაწერში დაცული ასტროლოგიური საკითხავები: "ეტლთათვის" და "შვიდთა მნათობთათვის" (იხ. 391ა). არ უნდა იყოს საეჭვო, რომ XII საუკუნის ქართული არისტოკრატია ნაზიარები იყო ავიცენას სკოლიდან მომდინარე ბუნებისმეტყველურ-ფილოსოფიურ განათლებას (53, გვ. 58). ამით აიხსნება ის, რომ დავით აღმაშენებელი, მორწმუნე ქრისტიანი მეფე და მწერალი, დეტალურად იცნობდა მაჰმადიანთა მოძღვრებას. მუჰამედ ალ-ჰამავის (XIII ს.) ცნობით, დავით აღმაშენებელი ისლამის სჯულის დიდი მცოდნე იყო და ხშირად ეკამათებოდა განჯის ყადს ყურანის საკითხებზე. არაბულ წყაროებზეა დაყრდნობილი, ან უშუალოდ არაბულიდანაა თარგმნილი ამ პერიოდის სამედიცინო ძეგლები: "უსწორო კარაბადინი" და "წიგნი სააქიმო". ეს უკანასკნელი XII საუკუნის დიდი არაბი ფილოსოფოსის ავეროესის სრული სამედიცინო კურსის თავისუფალ გადამუშავებას წარმოადგენს და შესრულებულია 1208-1210 წლებში (215ა, გვ. 94-100).

ამრიგად, XII საუკუნის ქართულ აზროვნებას უშუალო კონტაქტი ჰქონდა ქრისტიანული ევროპისა და მაჰმადიანური აღმოსავლეთის მოწინავე აზროვნებასთან. ჩვენ მივუთითეთ სამ გარემოებაზე, რომლებიც განაპირობებდა ქართული აზროვნების ამ პროგრესს: ქართველი საზოგადოების მიერ თარგმნილი, გადამუშავებული და კრიტიკულად შესწავლილი იყო თითქმის ყველაფერი უმთავრესი, რაც ბიზანტიურმა ლიტერატურამ შექმნა; ქართულმა ფილოსოფიურმა აზრმა აითვისა და შემდგომ უშუალოდ გააგრძელა მანგანის აკადემიის ფილოსოფიური რენესანსი,~ ის პროგრესული აზროვნება, რომელმაც მოგვიანებით თავისი განვითარება პოვა ევროპაში; ქართული სამყაროსათვის მისაწვდომი და ახლობელი იყო არაბული კულტურა და განათლება,

რომელმაც, თავის მხრივ, უდიდესი გავლენა მოახდინა ევროპულ რენესანსზე.

როდესაც რუსთველის ეპოქამდელი ქართული კულტურისა და აზროვნების პროგრესზე ვმსჯელობთ, ყურადღება უნდა მივაქციოთ კიდევ რამოდენიმე მნიშვნელოვან გარემოებას:

1. მეთორმეტე საუკუნის ქართულ კულტურასა და ლიტერატურას დიდი სპარსული მწერლობის მეშვეობით მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა აღმოსავლურ სამყაროსთან. ქართველები კარგად იცნობდნენ სპარსულ ლიტერატურას, დედანში კითხულობდნენ მას და თარგმნიდნენ კიდევ ქართულ ენაზე.

XII საუკუნეში ქართულ ენაზე თარგმნილი იყო სპარსული ლიტერატურის შედევრი გურგანის თხზულება *ვის-ო-რამინი*. ვარაუდობენ, რომ XII საუკუნეშივე ქართულად უნდა ყოფილიყო თარგმნილი ფირდოუსის *შაჰნამე*, *ონსორის ვამეყ* და *აზრა*, *ნიზამის ლეილა* და *მაჯნუნი* და *ხოსროვი* და *შირინი* (28, გვ. 19). ქართველები სპარსულ ლიტერატურას დედანშივე ეცნობოდნენ: რუსთველი დედანში, სპარსულ ენაზე იცნობდა *ვისრამიანს*. დამტკიცებულია, რომ იგი იცნობდა ნიზამის ზემოთ დასახელებულ ორივე თხზულებას (100, გვ. 95). უფრო მეტიც, ქართულ კულტურასა და პოეზიას იცნობდნენ ამ პერიოდის სპარსულენოვანი პოეტებიც. თამარის სამეფო კარზე ეწყობოდა ერთგვარი გაჯიბრება ქართველ და შირვანელ პოეტთა შორის (იქვე). ქართულ ენას ფლობდნენ და ქართული მასალებით სარგებლობდნენ ნიზამი და ხაყანი. ნიზამი თავის თხზულებაში ასახელებს კიდევ საქართველოს.

აღმოსავლური ლიტერატურა, განხვავებით ქრისტიანული მწერლობისაგან, ყოველთვის იყო დაინტერესებული საგმირო და რომანტიკული თემატიკით. ქართულ სამყაროში ამ კულტურის შერწყმა ხდებოდა ქრისტიანულ აზროვნებასთან (191, გვ. 306). ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი გარემოება იყო, რასაც ქართული აზროვნებისათვის ორიგინალური გეზი უნდა მიეცა. "არაბული კულტურა და პოეზია მისი ხორციელებითა და ქვეყნიური სიამის მაძიებელი სულისკვეთებით, სპარსული ეპიკა, რომელიც მიჯნურთა წყვილების ხორციელი ტრფობის ამბავს მოგვითხრობდა, მძლავრი სტიმული იყო, რომელმაც ხელი შეუწყო ქართული საერო მწერლობის აღმოცენებას და, საზოგადოდ, ქართულ საზოგადოებაში ქრისტიანობის ასკეტური ტენდენციებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულების გაჩენას" (127, გვ. 83).

2. მოწინავე ქართული საზოგადოება დედანში, ბერძნულ ენაზე კითხულობდა და იცნობდა ანტიკურ ლიტერატურას. ამის ვარაუდის საშუალებას გვაძლევს ის, რომ XI-XIII საუკუნეების საქართველოში

იცნობდნენ ჰომეროსსა (VIII ს. ძვ. წ.) და მის პოემებს (ეფრემ მცირე, იოანე პეტრიწი, ჩახრუხაძე, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსი – 27; 104, გვ. 234-242); ჰესიოდეს (VIII-VIII სს. ძვ. წ.), ჰიპოკრატეს (V ს. ძვ. წ.), ემპედოკლეს (V ს. ძვ. წ.) (იოანე პეტრიწი – 254, გვ. 85); სოკრატეს (469-399), პლატონსა (427-347) და არისტოტელეს (384-322) (იოანე პეტრიწი – 254, გვ. 85; მეხოტბეები – 104, გვ. 234- 242; 105, გვ. 257-267); სოფოკლეს (496-406),<sup>1</sup> ძენონ ელეატელს (V ს. ძვ. წ.), ჰეროდოტე მეგარელს, პალამიდოს ევბელს (მეხოტბეები – 104, გვ. 234 – 242; 105, გვ. 257-267); ღმერთებს ბერძნული მითოლოგიიდან: კრონოსს და რეას (ეფრემ მცირე), ზევსს, აპოლონს, ასკლეპოსს (მეხოტბეები – 104, გვ. 234-242; 105, გვ. 257- 267) და სხვ. XI-XII საუკუნეებში შექმნილად მიიჩნევენ ძველი ბერძენი ავტორებისაგან გამოკრეფილ გნომების რამდენიმე კრებულს: 1. სიტყუანი და სწავლანი სამეცნიერონი, 2. სიბრძნისაგან მრავალთა ფილოსოფოსთათისა; 3. "სიბრძნისაგან პლატონ ფილოსოფოსთათისა" (106, გვ. 3), რომლებშიც პლატონისა და არისტოტელეს გარდა სხვა ბერძენ ავტორთა აფორიზმებიცაა გამოკრეფილი: სოკრატეს, დემოკრიტეს (V ს. ძვ. წ.), მენანდრეს (342-291), პითაგორას (VI ს. ძვ. წ.), აფთონის (IV ს. ახ. წ.), თეოფრასტეს (370-287), ვიონ პერიპატოელის და სხვ. (სიტყუანი და სწავლანი სამეცნიერონი); დიოგენე კვინოსის (IV ს. ძვ. წ.), დემოსთენეს (384-322), ევბულეს (IV ს. ძვ. წ.), ისოკრატეს (436-338), ვიონ პერიპატოელის, ანაკრეონ მეებნეს, პისისტრატოსის (VI ს. ძვ. წ.), არისტობოსის (V-IV ს.) და სხვ. (სიბრძნისაგან მრავალთა ფილოსოფოსთათისა) (106, გვ. 5, 11).

ამგვარად, XI-XII საუკუნეების საქართველოში ანტიკურობისადმი ინტერესი იზრდება. ანტიკური ავტორებისაკენ მიბრუნება, ძველი ბერძნული თხზულებებისა და არაბული თარგმანებისადმი ინტერესი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სტიმული იყო გვიანდელი შუასაუკუნეების აზროვნების განვითარებაში (327, გვ. 259-260). ეს პროცესი მომდევნო საუკუნეებში კიდევ უფრო გაღრმავდა. ამიტომაც, რომ ანტიკურობისადმი ინტერესსა და მიბაძვას, რენესანსის ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად მიიჩნევენ (158, გვ. 249-250).

3. XII საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიური სიძლიერე მძლავრი სტიმული იყო კულტურის, ლიტერატურისა და აზროვნების პროგრესისათვის. ქართულ სახელმწიფოში შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ატმოსფერო, პატრონჟიმობა, როგორც ქვეყნის ეკონომიკურ-სოციალური წყობის საფუძველი და ვაჭრობისა და ხელოსნობის მკვეთრი აღმავლობა (238, გვ. 62; 57, გვ. 35-36; 260; 113, გვ. 31; 112) ყოველმხრივ უწყობდა ხელს ქართულ კულტურ-



რას, რომ იგი ქრისტიანული აღმოსავლეთის სათავეში მოქცეულიყო და შუასაუკუნეების აზროვნება პროგრესული გზით განეცითარებინა.

XII საუკუნის საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობები სწორედ ისეთ გეზს აძლევდა ქართულ კულტურას, როგორაც წარიმართა დაახლოებით ამავე პერიოდში და ცოტა უფრო მოგვიანებით დასავლეთ ევროპის აზროვნება (შდრ. 363). ამ აზრის დასადასტურებლად ორიოდ მომენტზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

1) XI-XII საუკუნეების საქართველოს სოციალური წყობა იყო პატრონჟიმობა. პატრონჟიმობა უაღრესად მაღალგანვითარებული ფეოდალიზმის სოციალური ურთიერთობის ერთ-ერთი ფორმაა, რომელიც ემსახურება ცენტრალიზებული მონარქიის ინტერესებს. ამ სოციალური სისტემის პირობებში უმაღლესი ხელისუფალი უპირატესად ემყარება შედარებით წვრილ მიწათმფლობელ აზნაურებს და ვაჭარ-ხელოსნებს, ხოლო უპირისპირდება დიდგვაროვანთა ერთპიროვნულ მბრძანებლობას (33, გვ. 18). ამგვარი სოციალური ფორმაცია იწვევდა ერთგვარ დემოკრატიზაციას; შედარებით ფართო მასებს აბამდა სახელმწიფო აპარატში, შედარებით მეტ გასაქანს აძლევდა ადამიანის პირად ღირსებასა და ნიჭს. ამ გარემოებამ თანდათანობით XII საუკუნის საქართველოს სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების სათავეში საერო-ფეოდალური საზოგადოება მოაქცია (92, გვ. 185). ამავე საუკუნის დასაწყისიდან შეიქმნა რაინდული კორპორაცია, რომელმაც ჩვენში ხელი შეუწყო ფეოდალური მონარქიის განმტკიცებას და თავისებური კოლორიტი მისცა ქართულ ფეოდალურ ცხოვრებას (92, გვ. 21). ქვეყნის სათავეში მოქცეულმა სამხედრო-ფეოდალურმა არისტოკრაციამ მალე თავისი ინტერესი და განწყობილება შეიტანა ქვეყნის კულტურულ-ლიტერატურულ ცხოვრებაში, საზოგადოების აზროვნებაში (92, გვ. 185).

ეს იყო პროცესი, რომელიც ამავე ეპოქაში მიმდინარეობდა დასავლეთ ევროპაშიც. ქართული პატრონჟიმობა დასავლეთ ევროპის სუზენერისა და ვასალის ურთიერთობის თავისებური სახესხვაობა იყო. ქართველ მოყმე-რაინდთა საზოგადოებაც დასავლეთ ევროპის რაინდთა კორპორაციებს ენათესავებოდა (228; იხ. 78, გვ. 187-203; 363). დასავლეთ ევროპაში სამხედრო-რაინდული წოდების განწყობილებებმა და ინტერესებმა ასახვა პოვა ლიტერატურასა და საზოგადოებრივ აზროვნებაში (327, გვ. 262). ანალოგიური პროცესი მოსალოდნელი იყო ქართულ სინამდვილეშიც.

2) ქართული ეკლესია, ქართული სასულიერო წოდება შედარებით უფრო მომზადებული იყო ახალი აზროვნების, პროგრესული იდეების შესათვისებლად, ვიდრე ამ პერიოდის ბიზანტიური და ევროპული ქრისტიანული საზოგადოება. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ბაგრატ IV-ს მიერ

მოწვეულმა დიდმა ქართველმა მწიგნობარმა გიორგი მთაწმიდელმა 1060-65 წლებში ქართული ეკლესიის რეფორმა წამოიწყო და ნაწილობრივ განახორციელა კიდეც. გიორგი მთაწმიდელმა დაარღვია წოდებრივი უპირატესობის პრინციპი ქართულ ეკლესიაში და წინ წამოწია ადამიანის პირადი ღირსება. ამით მან ქართული ეკლესიის დემოკრატიზაცია დაიწყო (191, გვ. 191). სანქციას ამგვარი მოქმედებისათვის მსოფლიო საეკლესიო კრებათა დადგენილებები იძლეოდა, მაგრამ თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო მისი პრაქტიკულად განხორციელება იქიდან ჩანს, რომ ამგვარივე შინაარსის რეფორმა დასავლეთ ევროპაში XIII საუკუნეში წამოიწყო წმინდა ფრანცისკმა. გიორგი მთაწმიდელის წარმატებით დაწყებული საქმე ბოლომდე მიიყვანა დავით აღმაშენებელმა. 1104 წელს დავით აღმაშენებლის მოწვეულმა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ საბოლოოდ შეასხა ხორცი გიორგი მთაწმიდელის იდეას: კრების ძირითადი დამსახურება იყო საქართველოს ეკლესიაში წოდებრივი უპირატესობის მოსპობა და მღვდელ-მსახურთა პირადი ღირსების მიხედვით არჩევა (191, გვ. 213). მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკლესიის დემოკრატიზაცია დასრულდა. დავით აღმაშენებელმა ეკლესია ერთგვარად სამეფო კარს დაუქვემდებარა, რამდენადაც გააერთიანა სამეფო კარის მწიგნობართა უცესისა და უმაღლესი სასულიერო საყდრის, ჭყონდიდის ეპისკოპოსის თანამდებობანი.

ქართული ეკლესიის დემოკრატიზაცია იმის წინაპირობა იყო, რომ ქართველი სამღვდლოება არ ყოფილიყო უკიდურესად რეაქციული ეპოქის მიერ მოტანილი ახალი აზროვნების მიმართ, რომ მას არ ჩაეხშო ეს სიახლე ისე, როგორც ჩაახშო იგი ბიზანტიის კლერიკალურმა წრეებმა XI საუკუნის დამლევეს.

3) გვიანდელი შუასაუკუნეების განვითარების დასაწყის ეტაპზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ქრისტიანული და მაჰმადიანური საზოგადოებების ურთიერთობა. არაბული ფილოსოფიის ნაადრევი განვითარების ერთ-ერთი პირობა სწორედ ის უნდა ყოფილიყო, რომ არაბული ხალიფატი უფრო შემწყნარებელი იყო სხვა რელიგიებისა, ვიდრე ქრისტიანული ბიზანტია. უფრო მეტიც, ბიზანტიის იმპერიის ოფიციალური ეკლესია უფრო მტრულად ექცეოდა არაორთოდოქსულად მოაზროვნე ქრისტიანებს, ვიდრე ისლამი თავის მფარველობაში მყოფ ქრისტიანულ და ებრაულ რელიგიებს (261, გვ. 44-48). ქრისტიანულ და ებრაულ რელიგიებთან ურთიერთობამ და თანამშრომლობამ ისლამურ სამყაროში ახალი მიმართულება – შედარებითი ღვთისმეტყველება შექმნა (261, გვ. 174). ეს ეტაპი, როგორც ჩანს, აუცილებელი იყო შუასაუკუნეების აზროვნების განვითარებისათვის, რამდენადაც XII

საუკუნის ევროპული აზროვნება იმავე შედარებით რელიგიამდე მივიდა (275, გვ. 163). ხოლო ამ შედარებითი რელიგიის იდეას, რომელიც ესოდენ ორიგინალური იყო XIII საუკუნის ევროპისათვის, უშუალო კავშირი ჰქონდა სამყაროსა და კაცობრიობაზე ცოდნის გაფართოებასთან (275, გვ. 162). შედარებითი რელიგიის ჩასახვას კი თან სდევდა ერთგვარი ეჭვი და გულგრილობა ორთოდოქსული რელიგიური დოგმატიკისადმი (275, გვ. 162, 163). ეს კი უთუოდ სტიმული იყო ანალიტიკური აზროვნებისათვის. მწიფდებოდა აზრი, რომელსაც XIII საუკუნის დამლევისათვის თავგამოდებით იცავდა როჯერ ბეკონი (1214-1294): ქრისტიანობა, მართალია, სხვა სარწმუნოებრივ მოძღვრებებზე მაღლა დგას, მაგრამ იგი არის არა რელიგიათა რელიგია, რომელიც გამორიცხავს დანარჩენს, არამედ ერთი სექტათაგანი (280, გვ. 147).

იმისათვის, რომ ჩაისახოს შედარებითი რელიგიის იდეა, აუცილებელია კავშირი, თანამშრომლობა სხვადასხვა რელიგიებს შორის, ცოდნა რამდენიმე რელიგიისა (275, გვ. 162). სხვადასხვა რელიგიათა შორის კავშირსა და თანამშრომლობას, გარდა შედარებითი რელიგიის იდეისა, თან ახლდა სხვა ახალი იდეალებიც: ადამიანთა ინტერესი რელიგიური დოგმატიკიდან რეალურ ცხოვრებაზე გადაჰქონდა. შენიშნულია, რომ არაბულ სამყაროში ქრისტიანებს, ებრაელებსა და მუსლიმანებს აერთიანებდათ სიყვარული მეცნიერებისადმი და მშვენიერებისადმი (275, გვ. 14).

განსხვავებით ბიზანტიისა და ქრისტიანული ევროპისაგან, XII საუკუნის დასაწყისში სწორედ ამგვარი ატმოსფერო იყო შექმნილი საქართველოში: 1122 წელს დავით აღმაშენებელმა აიღო თბილისი, გაათავისუფლა იგი მაჰმადიანთა საუკუნო ტყვეობისაგან. თბილისი მაჰმადიანური ქალაქი იყო, მაგრამ დავით მეფემ ცეცხლითა და მახვილით კი არ ამოკვეთა მაჰმადიანობა საქართველოს დედაქალაქში, არამედ პირიქით, მაჰმადიანებს ერთგვარი უპირატესობაც კი მიანიჭა: მუსლიმანებს სრული რელიგიური თავისუფლება ებოძა; თბილისის მაჰმადიანურ ნაწილში აიკრძალა ღორის დაკვლა; ქართველებს, სომხებსა და ებრაელებს აკრძალათ ისლამის აბანოში შესვლა. თბილისის მუსლიმანი მოქალაქის ყოველწლიური სახელმწიფო გადასახადი უფრო ნაკლები იყო, ვიდრე ქართველისა და ებრაელის. დავით აღმაშენებელი მაჰმადიანურ პოეზიას და მეცნიერებას დიდად აფასებდა. XIII საუკუნის არაბი ისტორიკოსის ალ-ჯაუზის (1186-1257) მოწმობით, მეფეს სუფიებისა და პოეტებისათვის თავშესაფარი აუგია, მატერიალური დახმარება გაუწევია და სადღესასწაულო მეჯლისები გაუმართავს. მაჰმადიან ხელისუფალთ არ გამოუჩენიათ იმდენი პატივისცემა თავიანთი ქვეშევრდომებისადმი, რამდენიც დავითმა გამო-

იჩინა მათ მიმართ. პარასკევობით იგი ზოგჯერ, თურმე, მაჰმადიანთა სამლოცველოში, ჯამეში შედიოდა, ლოცვას, ყურანის კითხვას და ქადაგებას ისმენდა და მაჰმადიანური რელიგიის მსახურთ ოქროს უწყალობებდა.

ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკით საქართველოში მოსახლე მაჰმადიანების მიმართ აღტაცებაში მოდიან მუსლიმანი ისტორიკოსები: ალ-ფარიკი (XII ს.), ალ-ჯაუზი, ალ-ყაინი (1360-1451) და სხვები.

ასევე დიდ პატივს სცემდა მეფე დავითი სომეხთა სარწმუნოებას და მფარველობას უწევდა მათ (მათე ურჰანელი 191, გვ. 217). ალ-ფარიკის ცნობით, ქართული სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოს ებრაელ მოქალაქეებსაც კარგ პირობებს უქმნიდა. მართო ის ფაქტი რად ღირს, რომ თბილისში მოქალაქეთა ყოველწლიური სახელმწიფო გადასახადი ქართველისათვის 5 დინარი იყო, ებრაელისათვის – 4, ხოლო მუსლიმანისათვის – 3.

ამგვარი პოლიტიკა, სამი რელიგიის თანხმობა და ერთიანი ცხოვრება, არ იყო გამონაკლისი და სპეციფიკური მხოლოდ დავით აღმაშენებლისათვის. ეს იყო მთელი საუკუნის პოლიტიკა. თამარის დროსაც იგივე ხაზი ტარდებოდა. როდესაც ივანე ათაბაგმა საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში მყოფ სომხურ მონასტრებს შორის ამტყდარი დავის გადასაწყვეტად ქ. დვინში კრება გამართა, მოსამართლეებად სომხური სამღვდელოების წარმომადგენლებთან ერთად ქართველი დიდებულები და სასულიერო პირნი და, რაც მთავარია, მაჰმადიანი მოსამართლეები, ყადები და შეიხი (თბილისის ყადი, ანისის ყადი, დვინის ყადი, სურმანის შეიხი) მოიწვია.

დიოფიზიტური, მონოფიზიტური და მაჰმადიანური აღმსარებლობის ამგვარი დაახლოება და მჭიდრო კონტაქტი საქართველოს სინამდვილეში გამოწვეული იყო იმით, რომ XII საუკუნის ქართული სახელმწიფო მრავალეროვანი და მრავალრელიგიური მონარქია იყო, რომელიც ქართველი ეროვნების ჰეგემონიით აერთიანებდა შირვანის მაჰმადიანურ სამთავროს, ანისის მონოფიზიტურ სომხურ სამყაროს, კავკასიის მთიელებს, მეოთხედ მილიონამდე ყივჩაღ მოსახლეობას. საქართველოს გავლენის სფეროში იყო მოქცეული არანის საათაბაგო და ტრაპიზონის იმპერია (92, გვ. 18).

ეროვნულ-სარწმუნოებრივი თანაარსებობის და შემწყნარებლობის პოლიტიკა ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკა იყო მთელი XII ს-ის მანძილზე. ამას კი, ბუნებრივია, მოჰყოლოდა შედარებითი რელიგიის იდეა. ასე რომ, ქართული საზოგადოებრივი აზრი საუკუნის დასასრულისათვის მომზადებული იყო, რომ კრიტიკულად შეეხედა რელიგიური დოგმატიკისათვის. XII ს-ის საქართველოს საზოგადოების

რელიგიური განცდა იმ ტიპის თავისუფალი, ღია ღვთისმოსაობით ხასიათდება, რომელიც XII-XIII საუკუნეების ევროპაშიც ჩანს (327, გვ. 10).

4) XII საუკუნეში საქართველოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ დაწინაურებას თან სდევდა ნაციონალური იდეოლოგიის გაძლიერება. სწორედ XII საუკუნის საქართველოში მიაღწია თავისი განვითარების ზენიტს ქართული ლიტერატურის ეროვნულმა ტენდენციამ, რომლის საწყისები VIII საუკუნეში იოანე საბანისძის "აბო თბილელის წამებაში" ჩანს და რომელსაც შემდგომი განვითარება და გაღრმავება იოანე ზოსიმეს ჰიმნში "ქებაი... ქართულისა ენისაი" პოვა. სწორედ ამ იდეის პირდაპირი განვითარებაა XII საუკუნის დასასრულის ქართულ საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ აზროვნებაში ფორმირებული ე. წ. მესიანისტური კონცეფცია, რომელიც გამოვლენილია ქართველ მეხოტბეთა (ჩახრუხაძის *თამარიანი* და შავთელის *აბდულმესიანი*) და თამარის ისტორიკოსთა თხზულებებში. ამ კონცეფციის მიხედვით, თამარი მესიაა, მხსნელია მთელი კაცობრიობისა; თამარი შემოქმედია ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური ძლიერებისა, ამდენად იგი მესიაა ქართველი ხალხისა; ქართველი ხალხი, თავის მხრივ, ქრისტიანული სამყაროს ერთგული მცველი და მხსნელია, ეს ხალხი მუსლიმანიზმის წინააღმდეგ მეზობელი ერთადერთი რეალური ძალაა მთელს აღმოსავლეთში; ქრისტიანობა კი კაცობრიობის მესიაა, მისი მოწოდებაა იხსნას ცოდვილი კაცობრიობა მარადიული ტანჯვისაგან. სწორედ ამიტომაც, რომ ჩახრუხაძის მიერ თამარი გამოცხადებულია ცოდვილი კაცობრიობის ახალ მხსნელ მესიად, ადამის ხსნად მოწოდებულად (თამარიანი, 51, 4). იგი მიჩნეულია ხორცშესხმულ ღმერთად, ერთარსება სამპიროვანი ქრისტიანული ღვთაების სწორად: თამარი თანასწორია ძე ღმერთისა და მამა ღმერთისა (თამარიანი, 20,2). მეხოტბენი ცდილობენ არგუმენტაცია მოუძებნონ ამ თვალსაზრისს. თანახმად ევანგელური მოძღვრებისა, ახალი მესიაც გამოცხადებულია ებრაელთა ბიბლიური მეფეების შთამომავლად. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ X-XII საუკუნეების ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ ქართველი ბაგრატიონები ებრაელთა ბიბლიური მეფეების მემკვიდრეებად იყვნენ მიჩნეული. ამიტომაც, რომ მეხოტბეები ირწმუნებიან: თამარი ასულია ბიბლიური აბრაამისა (თამარიანი, 20,4). ჯერ კიდევ, მოსე წინასწარმეტყველის ფიცარზე ეწერა თამარის მომავალი დიდება (თამარიანი, 88,3). იგი სოლომონ ბრძენმა თავის ასულად მიიჩნია (თამარიანი, 89, 1-2). დავით წინასწარმეტყველს ეუწყა, რომ მისი შთამომავლობისაგან ღვთაებრივი მსაჯული დაიბადებოდა (აბდულმესია, 5,2); რომ მისი თესლისაგან სიკვდილის დამთრგუნველი ძალა აღმოცენდებოდა (თამარიანი, 12, 2-4). და აი, შესრულდა დავითის

წინასწარმეტყველება (აბდ-ულმესია, 5,3): თვით ღმერთმა თავისი სიტყვით აკურთხა თამარი (თამარიანი, 78,1). ჩახრუხაძე მესიანისტური კონცეფციის სამტკიცებლად მეორე ევანგელურ არგუმენტაციასაც იყენებს: თავის ნათქვამს ღვთაებრივ გამოცხადებად აღიარებს და თავის თავს მხოლოდ ამ ღვთაებრივი ნათქვამის გამაცხადებლად თვლის (თამარიანი,4, 1-2):

ვსთქუ შიშით მკრთალმან: საღმრთომან ძალმან მობერა სიონს ბრძნად მეცნიერსა.

მუნ თქმული მან ცნა, მაუწყა-მამცნა \_ მისა გასწავებდ და მის მიერსა! (477, გვ. 188).

თამარი სამების თანასწორ მეოთხე ჰიპოსტასადაა გამოცხადებული თამარის ისტორიკოსთა მიერაც. "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედ-თანის" ავტორი თამარს უწოდებს სამგზის სანატრელსა და სამებისაგან ოთხად თანააღწევებულს (471, გვ. 3). სხვა ადგილასაც: "...აქა კულა სამებისა თანა იხილვების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული" (471, გვ. 25). თამარი თავის მეუღლესთან ერთად ღმერთის მიერ ღმერთქმნილი არის: "ღმრთისაგან ღმერთ-ქმნილნი დავით და თამარ" (471, გვ. 63). თამარის დედა, დედოფალი ბურდუხან, ღვთისმშობლის თანასწორია: `დედა თამარისი, სწორი ძისა ღმრთისა დედისა" (471, გვ. 22). თამარის ძე ღმერთის ძის თანასწორია: "...შვა ძე, სწორი ძისა ღმრთისა..." (471, გვ. 56).

ამგვარად, XII საუკუნის საქართველოში აღმოცენდა ახალი ეროვნული იდეოლოგია, რომელიც საქართველოს ქრისტიანული სამყაროს ცენტრში აყენებდა. მაშასადამე, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნება გრძნობდა საკუთარ დამოუკიდებლობასა და პრიორიტეტს. ეს კი აუცილებელი იყო იმისთვის, რომ ქრისტიანული აზროვნება ქართულ სინამდვილეში დამოუკიდებელი გზით განვითარებულიყო.

5) XII საუკუნის ქართული ქრისტიანული აზროვნება იცნობდა და ეყრდნობოდა აღმოსავლური ქრისტიანობის თეოლოგიას სრული სახით. ამ დარგის ლიტურატიურიდან ქართულ ენაზე გადმოტანილი იყო თითქმის ყველაფერი მოწინავე და საუკეთესო, რაც კი ბიზანტიურ მწერლობაში არსებობდა. ქართული თეოლოგიური აზროვნების მაღალი დონე წინაპირობა იყო იმისათვის, რომ ქართულ ენაზე ქრისტიანული აზროვნება დამოუკიდებლად განვითარებულიყო. ამ მხრივ ყურადღებას შევაჩერებთ მხოლოდ რამდენიმე მომენტზე:

შუა საუკუნეებში აღმოსავლური ქრისტიანული თეოლოგიის ყველაზე დიდ სახელმძღვანელოდ იოანე დამასკელის `წყარო ცოდნისა~ ითვლებოდა. ამ წიგნმა დიდი გავლენა მოახდინა არა მარტო ბერძნულ

სქოლასტიკაზე, არამედ ლათინურზედაც. იგი 1145 წელს პაპი ევგენი III განკარგულებით ლათინურად ითარგმნა (56, გვ. 140). ქართულ ენაზე ქრისტიანული დოგმატიკის ეს ენციკლოპედია მთელი საუკუნით ადრე იყო თარგმნილი და თანაც ქართულად იგი ამ დროისათვის ცნობილი იყო სამი სხვადასხვა რედაქციით: X საუკუნის დასასრულს იგი შემოკლებულად თარგმნა ექვთიმე ათონელმა, XI საუკუნის 70-იან წლებში ამ წიგნის ძირითადი თეოლოგიური ნაწილი უკვე სრული სახით თარგმნა ეფრემ მცირემ, XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე კი იგი ახალი მთარგმნელობითი სტილით და თეოლოგიური ტერმინოლოგიით თარგმნა არსენ იყალთოელმა.

იოანე დამასკელის დოგმატიკის ერთ-ერთ ძირითად ფილოსოფიურ საფუძველს წარმოადგენდა IV საუკუნის ქრისტიანი "წმინდა მამის" ნემესიოს ემესელის წიგნი "ბუნებისათვის კაცისა". ეს წიგნი დიდად პოპულარული იყო ადრინდელ შუასაუკუნეებში როგორც დასავლეთში, ასევე აღმოსავლეთში. მისი პირველი ლათინური თარგმანი გამოჩნდა 1159 წელს. ქართულადაც იყო იგი ამ დროისათვის თარგმნილი იოანე პეტრიწის მიერ.

როგორც ადრინდელი შუასაუკუნეების, ასევე გვიანდელი შუასაუკუნეების ქრისტიანული სქოლასტიკა უდიდეს ანგარიშს უწევდა V საუკუნის წარმართი ნეოპლატონიკოსის პროკლე დიადოხოსის ფილოსოფიურ შრომას: "თეოლოგიური ელემენტები". ეს შრომა შემოკლებული რედაქციით დაახლოებით IX საუკუნეში ითარგმნა არაბულად და იქიდან XII საუკუნეში "მიწეზთა წიგნის" სახელწოდებით - ლათინურად. გვიანდელი შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპულ სქოლასტიკაში ამ წიგნს არისტოტელეს თხზულებების გვერდით საპატიო ადგილი ეჭირა. მას უყრდნობოდნენ ალბერტ დიდი და თომა აკვინელი. აკვინელმა ამ თხზულებაზე აღფრთოვანებული კომენტარები დაწერა და იგი თავის თეოლოგიურ სისტემას არისტოტელესთან ერთად საფუძვლად დაუდო. თომა აკვინელმა 1268 წელს პროკლეს "თეოლოგიური ელემენტები" ათარგმნინა ბერძნულიდან ლათინურად და დაადგინა, რომ "მიწეზთა წიგნი" პროკლეს "თეოლოგიური ელემენტების" გადამუშავებული რედაქცია იყო. მაგრამ მანამდე მთელი საუკუნით ადრე პროკლეს "თეოლოგიური ელემენტები" სრული და ზუსტი სახით იოანე პეტრიწის მიერ ბერძნულიდან ქართულ ენაზე თარგმნილი და კომენტირებული იყო დაახლოებით იმავე მიზნით, რა მიზნითაც განმარტა იგი თომა აკვინელმა.

გვიანდელი შუასაუკუნეების აზროვნების განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ეგრეთ წოდებულმა არეოპაგიტულმა კორპუსმა ანუ დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილმა ხუთმა თეოლოგიურმა

შრომამ. იგი ლათინურ ენაზე ადრე იყო თარგმნილი (IX საუკუნე). დასავლეთ ევროპულ ფილოსოფიაში არეოპაგიტული ფილოსოფიის გავლენას განიცდიდნენ სკოტ ერიგენა, გროსტესტი, ბონავენტურა, მაისტერ ეკჰარტი, სიგერ ბრაბანტელი, თომა აკვინელი, დანტე ალიგიერი, ნიკოლოზ კუზანელი, ჯორდანო ბრუნო და სხვები. არეოპაგიტის უაღრესად პოპულარულია XI-XII საუკუნეების საქართველოშიც. არეოპაგიტული კორპუსს XI საუკუნის 60-70-იან წლებში სრული სახით თარგმნის და ისტორიულ-ფილოლოგიური ხასიათის წინასიტყვაობას ურთავს ეფრემ მცირე. არეოპაგიტული წიგნების დიდი პოპულარობა XII საუკუნის საქართველოში დასტურდება ჩახრუხაძის თამარიანით.

არსებითი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს იმასაც, რომ ეს დიდი საღვთისმეტყველო-ფილოლოგიური საქმიანობა არ იყო ერთმანეთისგან მოწყვეტილი ცალკეული გამოვლინებანი ეროვნული ინტელექტისა. იგი იყო ერთიანი, გეგმაზომიერი აღმავლობა ერის სულიერი და ინტელექტუალური მისწრაფებებისა. საგანგებოდაა ისიც აღსანიშნავი, რომ ეს ინტელექტუალური აღმავლობა მიმდინარეობდა დიდი საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლების ბაზაზე, რომელთაგან თითოეული მათგანი საუკუნეების განმავლობაში აძლევდა ტონს ერის სულიერ და გონებრივ აღმავლობას. მათ შორის რამდენიმე მათგანი განსაკუთრებული იყო; კერძოდ: საბაწმინდურ-ჰალესტინური (VIII-X სს.), ტაო-კლარჯეთის (IX-X სს.), ათონის (X-XI სს.), გელათის (XII ს.). შევჩერდეთ მხოლოდ გელათის ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო სკოლაზე (დაარსებულია დავით აღმაშენებლის მიერ; 1106წ.), რომელიც რუსთველის საუკუნის დასაწყისიდან ჩაუდგა სათავეში ქართულ თეოლოგიურ აზროვნებას და ლიტერატურულ-მთარგმნელობით საქმიანობას. ჩვენამდე მოღწეული მონაცემებით გელათში მოღვაწეობდნენ XII საუკუნის ქართული ფილოსოფიურ – თეოლოგიური აზროვნების ყველაზე დიდი წარმომადგენლები: იოანე პეტრიწი, არსენ იყალთოელი, იოანე ტარიჭისძე, იოანე ჭიმჭიმელი, პეტრე გელათელი. გელათში ითარგმნა დიდი თეოლოგიურ-ფილოსოფიური და ისტორიოგრაფიული ლიტერატურა. საისტორიო თხზულებანი: გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფი“ და იოსებ ფლავიოსის „იუდაებრივი დასაბამისიტყვაობა“; დიდი ფსიქოლოგიური ტრაქტატი ნემესიოს ემესელისა „ბუნებისათვის კაცისა“ და იოანე სინელის მორალური ტრაქტატი „სათნობათა კიბე“; მეტაფრასული აგიოგრაფიის დიდი კრებული იოანე ქსიფლინოსისა; მაქსიმე აღმსარებლის დოგმატიკურ-ეგზეგეტიკური ხასიათის კრებული. გელათის სკოლის ძირითადი პროფილი მაინც ფილოსოფიური, ლოგიკური და რიტორიკული ლიტერატურის კომენტირებაა. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია იოანე დამასკელის



„დიალექტიკის“ არსენ იყალთოელის თარგმანი; იოანე ტარიჭისძის თარგმანები ამონიოს ერმიასის კომენტარებისა პორფირის შრომაზე „შესავალი არისტოტელეს „კატეგორიებზე“; იოანე პეტრიწის პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიური ელემენტების“ თარგმანი და თვითონ იოანე პეტრიწის ორიგინალური „განმარტება პროკლეს თეოლოგიური ელემენტებისა“. ეს დიდი თეოლოგიური ტრაქტატი მაღალი სქოლასტიკის ბრწყინვალე ნიმუშია და შუასაუკუნეების ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარების ზენიტია. მისი ქართველი ავტორი რწმენისა და ცოდნის თავსებადობის მეთოდოლოგიურ საფუძველზე დგას, რაც შუასაუკუნეების ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში ე.წ. შეზღუდული რაციონალიზმის ეტაპს შეესაბამება. ევროპაში იოანე პეტრიწის თეოლოგიის პარალელად თომა აკვინელის სქოლასტიკას ასახელებენ (მ. გოგიბერიძე, ვ. ოფერმანსი). შუა საუკუნეებიდან მომდინარე სარწმუნო ცნობებით, იოანე პეტრიწს უთარგმნია თვით არისტოტელეს კატეგორიები („ტოპიკა“ და „განმარტებებისათვის“). გელათის ფილოლოგიური სკოლის ერთი ძირითადი პროფილია ბიბლიური ტექსტის განმარტება ანუ ეგზეგეტიკა. ამ მიმართულებით შესრულებულ თარგმანთაგან ჩვენამდე მოღწეულია „ეკლესიასტეს“ გრიგოლ აკრაკანტელისა და ოლიმპიოდორე ალექსანდრიელის განმარტებანი; თეოფილაქტე ბულგარელის მარკოზის, ლუკას და იოანეს სახარებათა განმარტებანი. თეოდორიტე კვირელის წინასწარმეტყველთა ცალკეული წიგნების განმარტებანი და სხვა. დაბოლოს, ჩვენამდე მოღწეულია, მხოლოდ არასრული სახით, გელათის ფილოლოგიურ სკოლაში შედგენილი ე.წ. კატენებიანი ბიბლია, რომელიც წარმოადგენს ბიბლიური ტექსტის ახალ თარგმანს, შემკულს ყველა ცნობილი ბიზანტიელი კომენტატორის განმარტებებით.

ამრიგად, რუსთველის წინადროინდელი ქართველი საზოგადოება მომწიფებული იყო იმისათვის, რომ ახალი სიტყვა ეთქვა შუასაუკუნეების აზროვნებაში. XII საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი და თეოლოგიური აზრის განვითარებაზე ჯერ კიდევ რუსთველის ეპოქამდე გავლენას ახდენდა თითქმის ყველა ის გარემოება, რამაც უფრო მოგვიანებით ევროპა ახალ აზროვნებამდე მიიყვანა და გარდატეხა მოახდინა ადამიანის სულიერ სამყაროში. ქართული აზროვნება დაიძრა ახალი გზით. ქართული აზრი და ლიტერატურა ჯერ კიდევ რუსთველამდე დადგა ევროპული აზროვნების მოწინავე პოზიციაზე. XII საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ აზრსა და მწერლობაში დაისვა ისეთი საკითხები, რომლებიც ცოტა გვიან ანალოგიური კატეგორიულობით ევროპულ აზროვნებაშიც დადგა. ყურადღებას შევაჩერებთ მხოლოდ ორიოდე მომენტზე:

1. XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე ქართულ მწერლობაში აღმოცენდა სასულიერო ქრისტიანულ ლიტერატურასთან შეფარდებით თვისობრივად ახალი მწერლობა - საერო ლიტერატურა. საერო მწერლობა XII საუკუნის საქართველოში შუა საუკუნეების ქრისტიანული აზროვნების ახალი გზით განვითარების დამადასტურებელი უცილობელი ფაქტია. ქართული საერო მწერლობა, წინააღმდეგ სასულიერო მწერლობისა, ცნობდა ამქვეყნიური ცხოვრების, მატერიალური სამყაროს თვითღირებულებას, აშუქებდა ადამიანურ სინამდვილეს და სახავდა ამქვეყნიურ იდეალებს; ქართული საერო მწერლობა ჰუმანიზმის გზით ვითარდებოდა. საერო მწერლობაში სამყარომ, რომელშიც ცხოვრობდა და მოქმედებდა ადამიანი, დამოუკიდებელი მნიშვნელობა შეიძინა. ადამიანები განიმსჭვალნენ მიწიერი და რეალური ინტერესებით. რეალური ცხოვრება, ადამიანი და მიწიერი სინამდვილე, ბუნებრივი მიდრეკილებანი, ინტელექტუალური და პრაქტიკული მოღვაწეობა გახდა ქართული საერო კულტურის თემა XI-XII საუკუნეებში.

საერო მწერლობის ჩასახვა რომ თავისებური მაუწყებელია ქრისტიანული აზროვნების ახალი გზით განვითარებისა, იქიდანაც ჩანს, რომ რენესანსული აზროვნების ჩასახვას სხვა ქრისტიანულ ქვეყნებშიც თან სდევდა ან წინ უსწრებდა საერო ლიტერატურის ფორმირება. კერძოდ, ე. წ. ბიზანტიური აღორძინების ხანას XII საუკუნეში მოჰყვა საერო მწერლობის ჩასახვა, რაც გამოიხატა ანტიკური ბერძნული ლიტერატურის გავლენით შექმნილ ბიზანტიურ რომანებში. ასევე, შუასაუკუნეების აზროვნების პროგრესს XII-XIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში მოჰყვა საერო მწერლობის ფორმირება საგმირო სარაინდო პოეზიისა და სარაინდო რომანების სახით.

2. ძალზე მნიშვნელოვანი გარემოება შუასაუკუნეების დოგმატური აზროვნების დაძლევისათვის "ახალი არისტოტელეს აღმოჩენა" იყო. არისტოტელე ევროპული აზროვნებისათვის ინტელექტუალური სიახლე გახდა XII საუკუნეში. XII საუკუნის ევროპაში არა მარტო არისტოტელეს ცოდნა იკავებს მისთვის კუთვნილ ადგილს, არამედ ამ საუკუნის შუა წლებიდან უკვე საგრძნობია არისტოტელეს ფიზიკური აზროვნების არსი და XIII საუკუნის მოახლოებასთან ერთად თანდათან უფრო და უფრო ამკარა ხდება, რომ არისტოტელესა და წმინდა ავგუსტინეს ავტორიტეტი უპირისპირდება ერთმანეთს. ამიტომ იყო, რომ XIII საუკუნის დასაწყისში ეკლესია მკვეთრად გაემიჯნა არისტოტელეს და შპრინგკირხბახელი აბატი აბსალონის პირით საქვეყნოდ განაცხადა: იქ არ მეფობს ქრისტეს სული, სადაც არისტოტელეს სული ბატონობს. 1209 წლის პარიზის საეკლესიო კრებამ აკრძალა არაბული ენიდან თარგმნილი არისტოტელეს კითხვა. მაგრამ რეპრესიამ ვერ

შეაჩერა აზროვნების განვითარების პროცესი. XIII საუკუნის მეორე ნახევარში ევროპულ აზროვნებაში გაბატონდა სწორედ იმგვარად გაგებულ არისტოტელე, რომელსაც დაუპირისპირდა ეკლესია. არისტოტელე XIII საუკუნის განათლებული ევროპის თვალში უპირველესი ავტორიტეტი იყო.

ქართულ აზროვნებაშიც XII საუკუნის დასაწყისიდან არისტოტელეს ავტორიტეტი იზრდება. იოანე პეტრიწი დედნიდან (ბერძნულიდან) თარგმნის ქართულ ენაზე არისტოტელეს თხზულებებს ტოპიკას და „განმარტებისათვის“ და, მართალია,

1 დაზუსტებას მოითხოვს ქართულ მეცნიერებაში გავრცელებული აზრი: "არც ბიზანტიაში და არც აღმოსავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებში, ჩვენ არ გვაქვს საშუალო საუკუნეებში საერო მხატვრული მწერლობა იმ რანგისა და მასშტაბისა, რასაც ქართულს ლიტერატურაში ვხედავთ"; "ყურადღების ღირსია, რომ საქრისტიანო აღმოსავლეთში საშუალო საუკუნეებში ქართველებს გარდა არც ერთ ხალხს საერო პოეზია არ მოეპოვებოდათ". მოყვანილი ამონაწერებიდან ის დასკვნა არ უნდა იყოს გამოტანილი, რომ ბიზანტიაში XII საუკუნეში საერო მწერლობა არ შექმნილა. ზოგ საკითხში მას ემიჯნება, მაგრამ ცდილობს, რომ ღვთისმეტყველებაში "არისტოტელურს". არისტოტელეს მიღებისათვის ქართულ აზროვნებაში უფრო ადრე მომზადდა ნიადაგი, ვიდრე ევროპაში: არისტოტელე ქართული საზოგადოებრივი აზრისათვის უპირველესი ავტორიტეტი იყო უკვე თამარის სამეფო კარზე, XII საუკუნის დასასრულს. ამიტომაც, რომ თამარის მეხოტბენი არისტოტელეს პირველობას უთმობენ როგორც საეკლესიო, ასევე საერო ავტორიტეტთა შორის და უპირისპირებენ მას ამ უკანასკნელთ. როგორც აღვნიშნეთ, შავთელი თავისი ქების ობიექტს - თამარს არისტოტელეს ადარებს, უფრო მეტიც, ერთგვარად აიგივებს კიდევ არისტოტელესთან. მეხოტბე მას პერიპატოლური სკოლის მეუფეს უწოდებს: "ზინონ, ზენანი, მოგვთა ზენანი მეუფედ გვიმოხვენ პერიპატოსა". ჩანრუხაძე არისტოტელეს გამოყოფს როგორც წარმართულ - საერო, ასევე ქრისტიანულ მოაზროვნეთაგან და ყველაზე მაღლა აყენებს. თამარიანის ავტორის აზრით, გარდა დიონისე არეოპაგელისა, მხოლოდ არისტოტელეა, რომლის ენასა და გონებას შეუძლია თამარის შექება:

მო, ფილოსოფონო, სიტყვითა არსნო, თამარს ვაქებდეთ გულის ხმიერსა!  
დიონოსისგან, ვით ენოსისგან სრულნი ქებანი ამ მძლეთ ძლიერსა!  
სოკრატ სიბრძნითა, სარამარ გრძნითა ვიყვნეთ, ვერა ვიქმთ საწადიერსა.  
უმიროს, პლატონ სიტყვა დამატონ, თვით ვერა მიხვდენ შესატყვიერსა (1).  
არისტოტელი, ბრძენთა ტომელი, თუ არ, რა შესძლებს ენა ძლიერსა?

ათინას თქმულა, სიღრმით დანთქმულა: ვერა ვინ სრულ ჰყოფს მას მეცნიერსა, გულისხმის ყოფა, გონება, ყოფა მისთანათათვის მაძებნიერსა. ვინ გული ესე სიბრძნითა სთესე, ანუ ვის ძალუძს შენგან მიერსა (2).  
შენთვის ხმდა არისტოტელი, დიონოს წიგნთა შესხმანი (25, 2).

შავთელისა და ჩახრუხადის ციტირებული შეხედულებანი, ვფიქრობთ, უცილობლად ადასტურებს, რომ თამარის სამეფო კარზე არისტოტელეს, როგორც მოაზროვნის, ავტორიტეტი ძალზე დიდი იყო (ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმას, რომ შავთელი და ჩახრუხადე თამარის კარის მეხოტბენი არიან; ამდენად ისინი, სავარაუდოა, რომ გადმოსცემენ არა მხოლოდ საკუთარ აზრს, არამედ სამეფო კარზე საზოგადოდ გავრცელებულ აზრს).

ამრიგად, XI-XII საუკუნეების ქართული სიტყვა ბიზანტიური აზროვნების წინა ხაზზე იდგა. სავსებით სწორად შენიშნავდა ნიკო მარი: "X-XII საუკუნეებში ქართველებს იგივე საკითხები აინტერესებდათ, რაც საქრისტიანო მსოფლიოს მოწინავე ადამიანებს როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში, იმ განსხვავებით სხვებისაგან, მაგალითად, ევროპელებისაგან, რომ ქართველები სხვებზე ადრე გამოეხმაურებოდნენ ხოლომე ფილოსოფიური აზროვნების უახლეს მიმდინარეობებს, აღჭურვილი იყვნენ თავისი დროისათვის სანიმუშო ტექსტუალური კრიტიკის უნარით და უშუალოდ ბერძნული დედნების საფუძველზე მუშაობდნენ".

XII საუკუნის რუსთველამდელ ქართულ კულტურასა და ლიტერატურაში შეინიშნება იგივე პროცესი, რაც ახალ, პროგრესულ აზროვნებას მოჰყვა XII-XIII საუკუნეების ევროპაში. ეს მსგავსება ეპოქის საერთო სულისკვეთებით, აზროვნების განვითარების საერთო კანონზომიერებით უნდა იყოს განპირობებული. ქართული კულტურა და აზროვნება XI-XII საუკუნეებში ამაღლდა ეპოქის აზროვნების მწვერვალამდე, შეითვისა საუკეთესო, რაც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურაში იყო (შდრ. 363). მაგრამ ეს გარემოება არაფრით არ უკარგავდა ქართულ კულტურას თავისთავადობას. ქართველი ხალხის საუკუნეებით უფრო ადრე ჩამოყალიბებული ეროვნული მეობა, ქართული ორიგინალური, ეროვნული ლიტერატურის თავისთავადობა, კულტურული მეტოქეობა მეზობელ ერებთან და საუკუნეების მანძილზე გაგრძელებული ეროვნული ხანა ჩვენი ლიტერატურისა ქართულ კულტურასა და აზროვნებას აძლევდა მტკიცე საყრდენს, რომ შუბლგახსნილი ეცქირა აღმოსავლეთისკენაც და დასავლეთისკენაც და მაინც წმინდა ეროვნულ, ქართულ მოვლენად დარჩენილიყო. "ამ სხვადასხვა ეპოქიდან და სხვადასხვა მხრიდან მომდინარე კულტურულ

მიმდინარეობასთან კონტაქტსა და ჭიდილში შეიქმნა საკუთარი, სრულებით თავისებური, განუმეორებელი ქართული კულტურა და ჩამოყალიბდა ორიგინალური მსოფლმხედველობა, რომელსაც ახასიათებდა აზრის თავისუფლება, ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ შესაძლებლობათა მტკიცე რწმენა და ჭეშმარიტი ჰუმანიზმი".

ქართული კულტურა კაცობრიობის აზროვნების ისტორიაში ახალი სიტყვის სათქმელად ემზადებოდა, ამ აზროვნების სათავეში ჩადგომას ისწრაფოდა და რუსთველის გენიამ ხორცი შეასხა თაობების ზრუნვას, შრომას, ბრძოლასა და ოცნებას. რუსთველი კანონზომიერი შედეგი იყო ქართული საზოგადოებრივი აზრის ბუნებრივი ზრდისა და განვითარების. იგი განვითარება და დაგვირგვინებაა ქართული ლიტერატურის, კულტურისა და ფილოსოფიური აზრის განვითარების ხანგრძლივი პროცესისა (100, გვ. 94).

სიახლე XII-XIII საუკუნეების ქრისტიანულ აზროვნებაში და რუსთველი XII-XIII საუკუნეები ევროპული აზროვნების განვითარების ისტორიაში ძალზე მნიშვნელოვანი ეტაპია. ამ ეპოქამ შეარყია რელიგიური აზროვნების დედაბოძი – რწმენა. რელიგიური, ქრისტიანული აზროვნება თავის საფუძველში უპირისპირდება ფილოსოფიურ, ლოგიკურ, რაციონალურ აზროვნებას ქრისტიანული თეოლოგიის აზრით, ქრისტიანობა ერთი მხრივ `ფილოსოფიაა, რამდენადაც მასში არის რაციონალური შინაარსი~ და რამდენადაც იგი პასუხობს იმ კითხვებს, რომელზედაც ფიქრობდა ქრისტიანობამდელი ყველა ჭეშმარიტი ფილოსოფოსი~; მაგრამ მეორე მხრივ, ქრისტიანობა არ არის ფილოსოფია და პირიქით, ეწინააღმდეგება მას, რამდენადაც ქრისტიანული აზროვნების მეთოდი პრინციპულად უპირისპირდება ფილოსოფიურ აზროვნებას: ქრისტიანობა ეფუძნება არა ლოგიკურ, ადამიანური გონების აზროვნებას, არამედ ღვთაებრივი გამოცხადების სიბრძნეს და ზეადამიანური, ზებუნებრივი წარმოშობისაა (222, გვ. 278). ქრისტიანული რწმენა

იმდენად ვერ იგუებს ადამიანურ ფილოსოფიას ანუ მეცნიერებას, რომ მან ვერ შეითვისა მეცნიერება თვით ქრისტიანულ რწმენაზე – ორიგენეს (185-254) ქრისტიანული სისტემა. ორიგენეს მოძღვრებაში ხედავდნენ მეცნიერებას. ქრისტიანულ რწმენას სჭირდებოდა იგი საკუთარი თავის დასაცავად. IV საუკუნის ვერც ერთი განათლებული ქრისტიანი მას ვერ შეელოდა; ამიტომ იყო, რომ კაბადოკიელი მამები იცავდნენ ორიგენეს მეცნიერებას და იმ რწმენით ცხოვრობდნენ, რომ შეიძლებოდა მისი შეგუება ეკლესიის მოძღვრებასთან. მამგრამ ორიგენეს `მეცნიერება რწმენაზე მიდიოდა უფრო შორს, ვიდრე თვითონ რწმენა~; ქრისტიანული რელიგია მას ბოლომდე ვერ შეითვისებდა და

ორიგენე და მისი მოძღვრება IV საუკუნის დასასრულისათვის უკვე გასამართლებულ და ერეტიკულად გამოცხადებულ იქნა (222, გვ. 363-364).

ქრისტიანობამ თავისი განვითარების დასაწყის სტადიაზე უარყო მეცნიერების ღირებულება. განსაკუთრებით მკვეთრად გამოხატა ეს ხაზი ტერტიულიანემ (160-240) და ასევე მკვეთრად განავითარა იგი შუა საუკუნეებში პეტრე დამიანემ (1007-1072). მეცნიერების სრული უარყოფა ემყარებოდა იმას, რომ "გონება ეწინააღმდეგება რწმენას, რომ რაციონალური აზროვნება საშიშია რწმენისათვის". პეტრე დამიანეს აზრით, ფილოსოფიური აზრი არის "ერესისა და ცოდვის საფუძველი"; რწმენისათვის ერთადერთი ჭეშმარიტება წმინდა წერილია (218, გვ. 38).

შუა საუკუნეები მაინც არ იყო შესვენება აზროვნების პროგრესის გზაზე (267, გვ. 15-16; შდრ. 331, გვ. 10). თუ გავითვალისწინებთ იმ საღ და გამჭრიახ აზრს, რომელიც ადრეული შუასაუკუნეების მანძილზე არცთუ იშვიათად გვხვდებოდა და, რომელიც ზოგჯერ გამოცხადების რომელიმე დებულებასაც კი უპირისპირდებოდა, უნდა ვაღიაროთ, რომ "აბსოლუტური რწმენის" პერიოდი არცთუ ძალიან დიდია (275, გვ. 162). დაბოლოს, შუა საუკუნეებმა შექმნა თავისი რელიგიური მეცნიერება. ეს იყო სქოლასტიკა, რომელმაც გონება, რაციონალიზმი შეიტანა დოგმატიკაში; მაგრამ იგი არ გამოსულა დოგმატიკის ფარგლებიდან. სქოლასტიკის ძირითადი დებულება ის არის, რომ ყველაფერი გამოდის ღვთისმეტყველებიდან და უბრუნდება ისევ ღვთისმეტყველებას (222, გვ. 405). ასე რომ, შუასაუკუნეების ქრისტიანულმა ეკლესიამ ფილოსოფიას მიუჩინა "ღვთისმეტყველების მხევლის" პატივი, რაც გულისხმობდა რელიგიური დოგმატების განმარტებას (277, გვ. 82, 83). სქოლასტიკამ თანდათანობით მოიტანა განსჯა, ლოგიკა, დისპუტები, გამოცხადების დოგმების განმარტება, მაგრამ ყოველივე ეს ჯერ კიდევ არ იყო ურწმუნოება (275, გვ. 162, 164). გარდატეხა შუასაუკუნეების აზროვნებაში მოხდა მაშინ, როცა გონება იმდენად დაუპირისპირდა რწმენას, რომ ეჭვი შეიტანა ამ უკანასკნელში. ამ ტიპის ტენდენცია თავს იჩინს XI საუკუნის მეორე ნახევრის მანგანის აკადემიის მოაზროვნეებში. სისტემურ სახეს კი ამგვარი აზროვნება იღებს XI-XII საუკუნეების არაბულ ფილოსოფიაში; ხოლო შუა საუკუნეების აზროვნების განვითარების თვალსაზრისით ახალ სიტყვას ამბობს XIII საუკუნის ევროპაში.

არაბულ ფილოსოფიაში, როგორც ავიცენასთან (980-1037), ისე ავეროესთან (1126-1198), ჩამოყალიბდა მოძღვრება ორგვარ ჭეშმარიტებაზე. არაბები აღიარებენ, რომ ეს ორგვარი ჭეშმარიტება ერთმანეთს არ ეთანხმება და რომ ფილოსოფოსები ქადაგებენ ჭეშმარიტებას მხოლოდ გონებისა და ფილოსოფიისათვის და პრეტენზია არა აქვთ, რომ მათი

აზრები სწორი იქნება რელიგიისა და რწმენის თვალსაზრისით. არაბი ფილოსოფოსების მიერ ორგვარი ჭეშმარიტების იდეა პრინციპულად იქნა განვითარებული და იგი იცავდა ფილოსოფიას *ყურანის* მორჩილებისაგან. ავეროესი ასაბუთებდა იმასაც, რომ "უმაღლესი სახე შემეცნებისა არის" სწორედ ფილოსოფია, "რომელიც ლოგიკური საშუალებებით ხელმძღვანელობს", ხოლო "დაბალი საფენურია თეოლოგია, რომელიც განმარტავს... რწმენისა და გამოცხადების ჭეშმარიტებას".

ეს აზროვნება ავეროიზმმა შემოიტანა დასავლეთ ევროპაში, სადაც მან უთუოდ პროგრესული როლი შეასრულა, რამდენადაც ფილოსოფიას და მეცნიერებას თავისთავადობას უნარჩუნებდა და ათავისუფლებდა ეკლესიის მეურვეობისაგან. ორმაგი ჭეშმარიტების ამ თეზისს XIII საუკუნის ევროპაში თავგამოდებით იცავდა ბოეთიუს დაკიელი. ეს ხაზი ევროპულ ავეროიზმში თვით XVI საუკუნემდე შემორჩა, რამდენადაც საშუალებას იძლეოდა აეხსნა და დაეშვა შეუსაბამობა რწმენასა და აზროვნებას შორის. ამიტომ იყო, რომ პადუანური სკოლის წარმომადგენლის XV-XVI საუკუნეების მიჯნის ავეროისტის პეტრე კომპონაციუსის (1462-1525) ფილოსოფიური სისტემის საფუძველი სწორედ ეს აზროვნება იყო: კომპონაციუს-ფილოსოფოსს არ სწამდა უკვდავება, მაგრამ კომპონაციუს-ქრისტიანს სწამდა იგი.

არაბული ფილოსოფია, დაუპირისპირდა რა რელიგიურ დოგმატიკას და რწმენას, დაეფუძნა ანტიკურ აზროვნებას, კერძოდ არისტოტელეს ფილოსოფიას და მასზე დაყრდნობით შემოიტანა ეს სიახლე ევროპული აზროვნების განვითარების ისტორიაში. ამიტომაც ამ ეპოქის არაბული ფილოსოფიას არაბული არისტოტელიზმს უწოდებენ.

ანალოგიური პროცესი მიმდინარეობდა მანგანის აკადემიაში. მიქაელ ფსელოსი აღიარებდა იმგვარ ფილოსოფიას, რომელიც კვლევადობას, ლოგიკას და დასაბუთებას ემყარებოდა და უარყოფდა "ინტუიციასა და მისტიკას, როგორც ფილოსოფიურ მეთოდს". ამგვარ მეთოდს იგი მხოლოდ ღვთისმეტყველებაში უტოვებდა ადგილს. ფსელოსი არ უარყოფდა, რომ მას სურდა ღმერთთან მიახლოება ლოგიკის გზით და "საიდუმლო გამონათქვამებით". თუმცა, მისი აზრით, ლოგიკური აზროვნება არ გამორიცხავს და არ ეწინააღმდეგება ეკლესიის მოძღვრებას. მიქაელ ფსელოსიც თავის აზროვნებაში ეფუძნება ანტიკურ მწერლობას, კერძოდ პლატონსა და არისტოტელეს (96, გვ. 43). თანამედროვენი და ახლობლები ფსელოსს შემთხვევით არ უსაყვედურებენ, რომ იგი თავისი ფილოსოფიით "წარმართობას" უხსნიდა გზას. მიქაელ ფსელოსის ფილოსოფიურ შეხედულებებში პლატონიზმი არისტოტელეს ერწყმოდა. ფსელოსის ლოგიკამ, რომელშიც იყო ცდა არისტოტელეს ლოგიკის სისტემატიზაციისა, დიდი გავლენა იქონია

დასავლეთ ევროპის აზროვნების განვითარებაზე. ასევე მნიშვნელოვანი იყო ევროპული აზროვნებისათვის ფსელოოსის კომენტარები არისტოტელეს კატეგორიებზე.

ასეთივე გზით ვითარდებოდა იოანე იტალოოსის აზროვნებაც. იოანე იტალოოსი სვამს ფილოსოფიის წინაშე ისეთ საკითხებს, რომლებიც ქრისტიანობამ წამოაყენა. მაგრამ იგი ამ საკითხებს განიხილავს წმინდა ფილოსოფიური მეთოდოლოგიით, ანალიტიკური გზით. ამიტომ არის, რომ ანა კომნენე (დაიბ. 1083წ.) იოანე იტალოოსის შესახებ პირდაპირ წერდა: "ის ღრმად შეიჭრა დიალექტიკაში და ყოველდღიურ არევ-დარევას იწვევდა შეგროვებულ ხალხში იმით, რომ სოფისტიკურ აბდა-უბდას თხზავდა და ყველაფერს, რაც კი რამეს ასეთს წამოაყენებდა, მაშინვე მიუყენებდა ამნაირსავე დასაბუთებას" (419, გვ. 96). იოანე იტალოოსი მიქაელ ფსელოოსზე უფრო შორს მიდიოდა. იგი ეჭვის ქვეშ აყენებდა ზოგიერთ რელიგიურ დოგმას (280, გვ. 88-89). იოანე იტალოოსიც ანტიკურ ფილოსოფიას და ყველაზე მეტად არისტოტელეს ემყარებოდა (158, გვ. 261). იგი ინტენსიურად ეტანებოდა ამ წარმართულ ფილოსოფიას და ზოგჯერ პლატონიზმი, ნეოპლატონიზმი და არისტოტელიზმი უკრიტიკოდ შემოჰქონდა ქრისტიანობაში. იოანე იტალოოსის მოძღვრების შეჩვენებაც სწორედ მისი ფილოსოფიის ამგვარი ხასიათით უნდა იყოს გამოწვეული (308, გვ. 340).

ამ ტიპის აზროვნება თანდათანობით მომწიფდა XII-XIII საუკუნეების ევროპაში. აქ მან სისტემური ხასიათი მიიღო ძირითადად არაბული ფილოსოფიის და, კერძოდ, ავეროესიის მოძღვრების გავლენით; თუმცა ერთგვარი როლი ამ საქმეში ბიზანტიურმა აზროვნებამაც შეასრულა.

ანალი აზროვნების დაწყებას ევროპაში განაპირობებდა ქვეყანაში მომხდარი სოციალური ცვლილებები, ბურჟუაზიული ელემენტის თანდათანობით ზრდა. ანალი საზოგადოება უფრო მეტად ისწრაფოდა ინტელექტუალური ცხოვრებისაკენ. ამ პროგრესულ აზროვნებას იწყებს XII საუკუნე: მაგრამ მთელი ეს საუკუნე მაინც მხოლოდ და მხოლოდ მომზადების საუკუნეა (326, გვ. 337, 339).

ამგვარად, ევროპაშიც ძირითად სააზროვნო პრობლემად რწმენისა და გონების ურთიერთობის საკითხი დგება. ღვთაებრივი ნების ავტორიტეტისა და გონების დაპირისპირება გასდევს XII-XIII საუკუნეების მთელ სქოლასტიკურ აზროვნებას. პრიმატი ნებისა თუ გონებისა – აი, საკითხი, რომლის გადაჭრასაც ცდილობს ევროპა. ღვთაებრივი ნების პოზიციაზე თანმიმდევრულად იდგა ავგუსტინიზმი, ხოლო გონების პოზიციაზე – არისტოტელიზმი. თავისებურ რომანტიკასთანაა შერწყმული ამ საკითხის დასმა პიერ აბელიარის (1079-1142) შემოქმედებაში. აბელიარი რაციონალიზმის პოზიციაზე დგას. იგი მოითხოვს, რომ



რწმენის დოგმატები შეაფასოს გონებამ, როგორც უმაღლესმა კრიტერიუმმა; მათ შორის კონფლიქტის შემთხვევაში გადამწყვეტი სიტყვა უნდა თქვას ინტელექტუალურმა აზროვნებამ; რწმენისაგან მხოლოდ ის შეიძლება მივიღოთ, რაც გონების კრიტერიუმს ეთანხმება, მაგრამ აბელიარი "უფრო გამბედავი იყო, ვიდრე თანმიმდევრული; მის რაციონალიზმს აშკარად ბოჭავდა რწმენა გამოცხადებისადმი" (222, გვ. 407). აბელიარს, როგორც შინაგანად მორწმუნე ქრისტიანს, არ შეეძლო მოთმენა იმისა, რომ ქრისტიანობა იყო ოპოზიციის იმ ანტიკურ მოაზროვნებებთან და პოეტებთან, რომლებსაც თვითონ თაყვანს სცემდა. და რამდენადაც შეუძლებელი იყო ქრისტიანობის გაწარმართება, იგი ცდილობდა წარმართობა გაექრისტიანებინა (326, გვ. 342). სწორედ ეს იყო წამოყენებული ერთ ძირითად ბრალდებად აბელიარის მიმართ მისი მთავარი მოწინააღმდეგის ბერნარ კლერვოელის მიერ. ამ უკანასკნელის აზრით, აბელიარმა, ცდილობდა რა გაექრისტიანებინა პლატონი, მხოლოდ და მხოლოდ თავისი წარმართობა დაამტკიცა (308ა, გვ. 21). ბერნარის ეს შეურიგებელი ბრძოლა აბელიარის წინააღმდეგ განპირობებული იყო ამ უკანასკნელის მიერ თეოლოგიის საკითხებში დიალექტიკის გამოყენებით (308ა, გვ. 15). თვითონ წმ. ბერნარის აზრით კი, მისტერია და რწმენა აღემატება ადამიანურ ცოდნას და მისი მოპოვება მხოლოდ და მხოლოდ მისტიკური ჭკრებით შეიძლება. იგი საკუთარ თავს თვლის წინასწარმეტყველად, რომელსაც აქვს საიდუმლო მოვალეობა, გამოაცხადოს ღვთაებრივი სიბრძნე. პიერ აბელიარის ცდაში, რომ გაიგოს, გონებით გაიზროს სამება, იგი ხედავს ინტელექტუალური ქედმაღლობის ბოროტ მაგალითს და ქრისტიანული რწმენის შეურაცხყოფას (308 ა, გვ. 36). მიუხედავად ამისა, რა თქმა უნდა, მცდარი იქნება ეჭვის შეტანა პიერ აბელიარის ქრისტიანობაში. მართებული არ იქნება, მისი რაციონალიზმი წარმოვიდგინოთ უფრო მეტად, ვიდრე მე-12 საუკუნის სადი აზრი, რომელსაც სურს გამოიყენოს ლოგიკა, გონების შესაძლებლობანი საკუთარი რწმენის უკეთ გაგებისათვის (308 ა, გვ. 37). ამიტომ არის, რომ მთელი ეპოქის ტრაგიზმი ჟღერს XII საუკუნის ამ დიდი ადამიანისა და მოაზროვნის ლირიზმით სავსე სიტყვებში, რომლებიც მისი სატრფოს ჰელოიზასადმია მიმართული: „ჩემო დაო ჰელოიზა, ერთგვის ჩემთვის ამ ქვეყნად ძვირფასო, ახლა კი ჩემთვის ქრისტეს მიერ უძვირფასესო, ლოგიკის გამო შემიძულა ქვეყნიერებამ... მე [კი] არ მსურს ვიყო ფილოსოფოსი, თუ ეს ნიშნავს პავლესთან დაპირისპირებას, არც არისტოტელე მინდა ვიყო, თუ ეს მომკვეთს ქრისტესაგან" (514 ა, გვ. 270).

XIII საუკუნის ევროპა ინტელექტუალიზმის უფრო მაღალ ეტაპზე ავიდა. ამ საუკუნეში ანტიკური მემკვიდრეობა უკვე რამდენიმე

განსხვავებული გზით მიიღო. XIII საუკუნე დასავლეთ ევროპისათვის მეტაფიზიკის განვითარების ოქროს ხანაა (326, გვ. 580). 1204 წლიდან დაწყებული განსაკუთრებით განხილდა ევროპის კონტაქტი ბიზანტიასთან. ევროპა დეტალურად ეცნობა არაბულ და ებრაულ არისტოტელიზმს ავეროესისა და მაიმონიდის (1135-1204) სახით. ავეროიზმმა, რომელიც მზად იყო გონებისა და ინტელექტის პოზიციიდან დაენგრია მთელი რელიგიური დოგმატიკა, ევროპულ აზროვნებაში უდიდესი პოპულარობა მოიპოვა. XIII ს-ის ევროპელი ავეროისტები თანდათანობით ამკვიდრებენ აზრს, რომ არ ღირს მიწიერ სამყაროში ღვთაებრივ სასწაულებზე საუბარი, "ბუნებრივ საგნებზე ჩვენ უნდა ვიმსჯელოთ ბუნებრივ სიბრტყეზე" (331, გვ. 276). მაგრამ ეკლესიაც მიდიოდა იმ დასკვნამდე, რომ ავეროიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში საჭირო იყო ახალი კონცეფცია, რომელიც მოიმარჯვებდა ავეროისტების იარაღს: არისტოტელეს მეტაფიზიკას და ლოგიკას და ინტელექტუალურ აზროვნებას; მაგრამ იმგვარად, რომ შეინარჩუნებდა რწმენის პრიმატს გონებაზე და დამოკიდებულს გახდიდა რაციონალურ აზროვნებას გამოცხადების დოგმატიკაზე. ეს გააკეთა თომა აკვინელმა (1225\26\_1274), ავეროესის უპირველესმა მოწაფემ და ყველაზე სერიოზულმა მოწინააღმდეგემ.

ამგვარად, XII-XIII საუკუნეების სიახლე ქრისტიანულ აზროვნებაში იყო გონების, ინტელექტის შემოტანა რწმენის სფეროში; რაციონალიზმი; ადამიანური ლოგიკის თვალთ დახახვა სამყაროს ძირითადი პრობლემებისა; ადამიანური აზროვნებისადმი ნდობის გამოცხადება. აზროვნების ამგვარი ხაზი XIII საუკუნის დასასრულიდან თანდათანობით განაპირობებდა კაცობრიობის სუნთქვასა და მაჯისცემას. მას თან ახლდა ფილოსოფიის, ანტიკური მწერლობის, კერძოდ, არისტოტელეს დეტალური შესწავლა და უმთავრეს ავტორიტეტად აღიარება; მეცნიერების განვითარება: დარწმუნება იმაში, რომ შესაძლებელია ადამიანმა ამოიცნოს ღვთაებრივი აზრი, კაცობრიობის თუ ცალკეული პიროვნების ბედ-იღბალი (ამიტომაც მეცნიერება თავდაპირველად ასტროლოგიის ხაზით ვითარდებოდა); მოქმედებისაკენ, ბუნების გარდაქმნისაკენ, ახალი აღმოჩენებისაკენ მისწრაფება; რეალური სამყაროს მშვენიერების შეგრძნება, ადამიანური ცხოვრების აღმოჩენა, ამქვეყნიური ბედნიერების დანახვა. გონების, ინტელექტის აღმოჩენამ, რაციონალიზმმა კაცობრიობა გამოაღვიძა, ადამიანს თავისთავი აპოვინინა, ევროპა რენესანსამდე მიიყვანა; კაცობრიობის აზროვნების ისტორიაში ახალი ეპოქა – ანალიტიკური აზროვნების ეპოქა დაამკვიდრა.

რუსთველი, როგორც XI-XII საუკუნეების მოწინავე ქართული აზროვნების გამგრძელებელი, სწორედ ამ გზით უნდა წასულიყო. ეს იყო ეპოქის აზროვნება, მისი ხალხის აზროვნება.

ფილოსოფიური მწერლობა ქართულ სინამდვილეში ინტენსიურ განვითარებას X საუკუნის დასასრულიდან იწყებს. მისი პირველი დიდი წარმომადგენელი ექვთიმე ათონელია (80, გვ. 295). უფრო ფართოდ გაუღო ფილოსოფიურ ლიტერატურას ქართული მწერლობის კარი ეფრემ მცირემ. მისთვის ფილოსოფიის დანიშნულება ქრისტიანული დოგმატიკისთვის უკვე გააზრებულია. იგი ფილოსოფიაში `ღვთისმეტყველების მხევალს~ ხედავს (80, გვ. 295). ფილოსოფოსი მწერალი და მთარგმნელია არსენ იყალთოელი. მას არისტოტელიზმის ქართველ აპოლოგეტად მიიჩნევენ. არსენ იყალთოელისგან განსხვავებით უპირატესად ნეოპლატონიზმის ხაზს ავითარებს იოანე პეტრიწი. იგი იყო განვითარებული სქოლასტიკის წარმომადგენელი. მან ერთგვარად დაასრულა ქართული თეოლოგიური აზროვნება. ეს აზროვნება იქამდე მიიყვანა, საიდანაც კიდევ უფრო წინ წასვლა სქოლასტიკის დანგრევას ნიშნავდა (56, გვ. 174-175). პეტრიწსა და რუსთველს შორის ქრონოლოგიურად ალბათ მთელი თაობა დგას.

რუსთველის მსოფლმხედველობაში ჩანს, ერთი მხრივ, გაგრძელება ამ ქრისტიანული ქართული აზროვნებისა და, მეორე მხრივ, მისი გაღრმავება ეპოქის ახალი იმპულსით \_ არაბული სამყაროდან ქრისტიანობაში შეჭრილი არისტოტელიზმით და რაციონალიზმით. აღმოსავლური აზროვნება - არაბული ფილოსოფია და სპარსული ეპიკა რუსთველის მსოფლმხედვების ფორმირებაში უდიდესი სტიმულია: იგი ამაღლებს პოეტის სკეპსისს ქრისტიანული ასკეტიზმისადმი და ამქვეყნიური, რეალური სამყაროს თავისთავადობას მთელი სიმძაფრით წარმოაჩენს.

რუსთველის, როგორც მოაზროვნის, უმთავრესი პრინციპი რაციონალიზმია, რომელიც სპეციალურ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში გონების კულტის სახელითაა ცნობილი (28, გვ. 223-226). სიბრძნე და გონება მხოლოდ და მხოლოდ ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟებისა და ავტორის ქების საგანი და

მათი ყოველდღიური მოქმედების საფუძველი კი არაა, არამედ რუსთველის მსოფლმხედველობის ძირითადი პრინციპია. პოეტის რაციონალიზმი ჩანს, უპირველესად ყოვლისა, პოემის სიუჟეტის განვითარებაში: ყველა მიმოხვრა ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტში მკაცრადაა მოტივირებული და დამორჩილებული ავტორისეული ჩანაფიქრისადმი. ეს კი რენესანსის ეპოქის ლიტერატურის ერთი ყველაზე მეტად სპეციფიკური ნიშანია (246 ა, გვ. 270). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი

ადამიანური, რეალური სამყაროს აღმოჩენამდე და ნაცვლად ირეალურისა, რეალური არსებობის გაიდეალებამდე, რეალიზმამდე (37, გვ. 14-15; 266, გვ. 251; 265, გვ. 422 - 440; 332, გვ. 29; იხ. 28 გვ. 231-232). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი ადამიანისა და სიცოცხლის, როგორც უმაღლესი სიკეთის აღიარებამდე, ჰუმანიზმამდე (28, გვ. 226-231; 287, გვ. 354-360; 95, გვ. 59-133). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი ნაცვლად ღვთაებრივი სასწაულის ლოდინისა მოქმედების ფილოსოფიამდე (37, გვ. 18). პრინციპულმა რაციონალიზმმა, რუსთველი, ისევე, როგორც დასავლეთ ევროპა, რენესანსულ აზროვნებამდე მიიყვანა.

სპეციალურ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში დიდხანია შენიშნულია, რომ რუსთველის შემოქმედება ჰუმანისტური და რენესანსულია (207; 206; 262; 268; 136; 76; 241; 266; 238; 118; 55; 132; 63; 179; 37; 95; 287; 264; 28; 70; იხ. 65).<sup>1</sup>

მაგრამ არ არის სათანადოდ შესწავლილი ის გარემოება, რომ რუსთველის მსოფლმხედველობაში ჩანს ყველა ის ძირითადი ფაქტორი, რამაც XII-XIII საუკუნეების პროგრესული აზროვნება რენესანსამდე მიიყვანა (შდრ. 124, გვ. 124; 143. გვ. 158). არ არის შენიშნული, რომ საკითხთა ის ნაკადი, რომელსაც რუსთველის მსოფლმხედველობა ემყარება, არის XII-XIII საუკუნეების პროგრესული აზროვნების პრობლემატიკა, რომელმაც ევროპული აზროვნება მიიყვანა რენესანსამდე (331, გვ. 107); და სწორედ მათი რუსთველოური გადაწყვეტა შეესაბამება რენესანსული აზროვნების დონეს.

ამის გამოა, რომ რუსთველის მსოფლმხედველობის კვლევისას ვეფხისტყაოსნის ავტორის ფილოსოფიურ-რელიგიური შეხედულებების საფუძვლად მცდარადაა მიჩნეული ზოგჯერ მაჰმადიანობა (256; 22; 267ა), ზოგჯერ მანიქეველობა (74), ზოგჯერ სოლარიზმი (148; 134; 76; 224, გვ. 81), ზოგჯერ სპარსული რელიგიური სეფასიანური მოძღვრება (21; 20, გვ. 145-146; 19),

ზოგჯერ ორთოდოქსული დოგმატური ქრისტიანობა (61; 141; 102), ზოგჯერ არადოგმატური არამედ "ბიბლიური ქრისტიანობა" (81, გვ. 193-205), ზოგჯერაც ქრისტიანული ეზოტერიზმი (51). ყველა ამ თეორიაში, რომელთა უმრავლესობა რუსთველოლოგიაში დეტალურად იყო განხილული და უარყოფილი, გათვალისწინებული არ არის რამდენიმე მომენტი, რომლებსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს რუსთველის მსოფლმხედველობაზე საუბრისას: 1. რუსთველის ეპოქის ქართული სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, როგორც საფუძველი საზოგადოების ახალი ტენდენციებისა და აზროვნებისა; 2. რუსთველის წინადროინდელი ქართული აზროვნების განვითარების გეზი; 3. რუსთველის ეპოქის მსოფლიო პროგრესული

აწროვნების ხასიათი და მიმართულება (შდრ. 143); 4. ვეფხისტყაოსანში აშკარად გამოვლენილი რენესანსული სულისკვეთება.

რუსთველი პრინციპულად ეყრდნობა, აგრძელებს და აღრმავებს იმ ტიპის აწროვნებას, რომელსაც XI-XII საუკუნეების ახალი აწროვნების სახელით ვიცნობთ; მის მსოფლმხედველობას აყალიბებს ყველა ის პროგრესული ნაკადი, რომელმაც XII-XIII საუკუნეებში ბრძოლა გამოუცხადა ძველ სამყაროს. რუსთველის ახალი, რენესანსული აწროვნებაც იმავე საფუძველზე შენდება, რაც XII-XIII საუკუნეების პროგრესმა დასვა დღის წესრიგში და რამაც კაცობრიობა ახალ ერმდე, რენესანსამდე მიიყვანა.

რუსთველი XII-XIII საუკუნეების ახალი აწროვნების ტიპიური წარმომადგენელია, რომელმაც ნათლად იგრძნო ქრისტიანულ მსოფლმეგრძნებაში დაწყებული გარდატეხა, ღრმად ჩასწვდა მის არსს, პრინციპული დასკვნები გამოიტანა მისგან და ამ პროგრესის გზით ევროპული რენესანსის აწროვნების დონემდე ამაღლდა.

არისტოტელეს ფილოსოფია და შუასაუკუნეების აწროვნების შერყევა რაციონალიზმმა შუასაუკუნეების აწროვნება არისტოტელემდე მიიყვანა. გვიანდელი შუასაუკუნეებისათვის არისტოტელეზე დაყრდნობა იყო "გამოვლინება ჩვეულებრივი ისტორიული კანონზომიერებისა..." ახალი სოციალური ძალები, "ისახება რა ძველი წყობის წიაღში", ყოველთვის უბრუნდება ძველ სისტემებს და "ეძებს მასში საფუძველს საკუთარი ინტელექტუალური პოზიციის ფორმირებისათვის" (218, გვ. 12-13).